

Pták roku 2017

datel černý
Dryocopus martius

ČSO

ptačí svět

časopis České společnosti ornitologické

1 | 2017

11. 3. | Jarní členská schůze ČSO, ZŠ U Vršovického nádraží 1, Praha, od 10:00
 11. 3. | Jarní úklid na Josefovských loukách; www.josefovskelouky.cz
 17. 3. | Soví noc v Domě přírody, Horka nad Moravou (Sluňákov); www.slunakov.cz
 12. 4. | NGO market – veletrh neziskovek, Praha; www.ngomarket.cz
 Přelom dubna a května | Vítání ptačího zpěvu, vycházky za ptáky; www.birdlife.cz
 8.–15. 5. | Exkurze ČSO do Černé Hory; www.primaroute.cz
 19.–21. 5. | Exkurze ČSO do Poodří; www.primaroute.cz
 27. 5. | Stánek ČSO na Dni s cementárnou, Lafarge, Čížkovice; www.lafarge.cz
 2. 6. | Noční příroda Josefovských luk; www.josefovskelouky.cz

Partneři kampaně Pták roku 2017

INZERCE ...

Zájezdy pro milovníky ptactva 2017

ČERNÁ HORA * – Pozorování ptáků Středomoří, Skadarské jezero, Ulcinj, NP Lovcen, prales Biogradska gora, Kopački Rit; 8.–14. 5.

POODŘÍ * – Jarní víkendové pozorování na nivě řeky Odry; Bartošovické rybníky, rezervace Kotvice, mokřady Ostravska-Karvinska, záchraná stanice Poodří; 19.–21. 5.

WALSRODE – Víkendová návštěva největšího ptačího parku Evropy a Zoo Lipsko; 2.–4. 6.

ZOO POLSKA A BĚLOVĚŽSKÝ PRALES – ZOO Wrocław, Chorzów, Warszawa, Kraków a další; 9.–15. 7.

TENERIFE – LORO PARQUE – Nejbohatší sbírka papoušků na světě, pozorování velryb, birdwatching; 18.–25. (28.) 8.; 22.–29. 9. (2. 10.); odlet Praha, Brno; akce senior 55+

STŘEDNÍ MORAVA * – Podzimní víkendové pozorování ptáků na tahu: Tovačovská jezera, Záhlínické rybníky, Hostýnské vrchy, ornitologická stanice ORNIS v Přerově; říjen

OMÁN * – Pozorování pouštních i mořských druhů ptáků v nejbezpečnější zemi Orientu: Salalah a okolí, vádí Shuwaymirah, Dawkah a další; listopad

AUSTRÁLIE – „TERRA PSITTACORUM II“ – Výprava do země papoušků: národní park Kakadu, Cairns, Daintree, Iron Range; podzim

VENEZUELA – Pobřeží Karibiku, záplavový prales a svět indiánů v deltě Orinoka, savany a mokřady Los Llanos, pozorování harpyjí; zima 2017/18

* exkurze ČSO

CK Primaroute tel.: 572 554 145

e-mail: primaroute@nozicka.cz, www.primaroute.cz

- 1 | Úvodník / Tomáš Pospíšil
 1 | Z terénu i kanceláře / Lucie Hošková
 Letem datlím světem / Barbora Kamieniecká
 2 | Datlí tříprstý v Brdech konečně potvrzen
 2 | Datli „vidí“ pod kůru
 2 | Největší datel světa padl za oběť těžbě dřeva

Pták roku 2017

- 3–5 | Datel černý se představuje / Martin Paclík

Objektivem...

- 6–7 | Datel černý objektivem našich fotografií

Pták roku 2017

- 8–12 | Datlí životní styl / Martin Paclík
 13–16 | Pobytové stopy šplhaviců / Martin Paclík, Alena Klvaňová, Jan Hošek
 16 | K dalšímu čtení / Alena Klvaňová

Mladým ornitologům

- 17 | Krutihlavovy hlavolamy / Vladka Sládečková

Zajímavosti z ptačí říše

- 18–19 | O dutinách a jejich nájemnících / Zdeněk Tyller
 19 | Co o datlech prozradily kroužky / Jaroslav Cepák
 20 | Jak se kroužkují datli / Karel Makoň

Rady, tipy, návody

- 21 | Kde není datel, pomůže budka? / Alena Klvaňová
 21 | Budka jako pomůcka ve vědeckém výzkumu / Peter Adamík
 22 | Budky aneb medvědí služba pro hoholy / Jaroslav Cepák
 23 | Ochrana doupných stromů na Vysočině / Vojtěch Kodet

V ohrožení

- 24–25 | Adaptace lesů na změny klimatu a ochrana biodiverzity / Jaromír Bláha

Přidejte se!

- 26 | Kde bydlí datel? / Alena Klvaňová
 26 | Pojďte s námi do lesa / Gabriela Dobruská
 27 | Datlí kalendář / Martin Paclík
 28 | Nový web Kam na ptáky
 28 | Syček musí přežít!

Ptačí svět – časopis ČSO | Ročník XXIV, číslo 1/2017

Vydává Česká společnost ornitologická (ČSO). Rozšiřuje Adiservis, s. r. o.
 Adresa redakce: Ptačí svět, ČSO, Na Bělidle 252/34, 150 00 Praha 5–Smíchov,
 tel.: 777 330 355, www.birdlife.cz, e-mail: cso@birdlife.cz,

Redakční rada: Alena Klvaňová, klvanova@birdlife.cz, šéfredaktorka

Jaroslav Cepák, krouzkovaci_stanice@nm.cz | Gabriela Dobruská, dobruska@birdlife.cz

Lucie Hošková, hoskova@birdlife.cz | Barbora Kamieniecká, barbora.kamieniecka@nature.cz

Jiří Sládeček, sladeczek@psp.cz | Zdeněk Vermouzek, verm@birdlife.cz

Lukáš Viktora, viktora@birdlife.cz

Vychází čtyřikrát ročně. Pro členy ČSO zdarma, roční předplatné 249 Kč.

Všechna čísla a jejich obsah najdete v pdf s ročním zpožděním na www.cso.cz/ptacisvet.html.

Toto číslo a všechna zvláštní čísla ke stažení v pdf ihned po vydání!

Grafický návrh a sazba: Jiří Kaláček (www.kalacek.cz)

Jazyková korektura: Milan Bronclík | Tisk: Grafotechna plus, s. r. o., Praha

Toto číslo vyšlo 27. 2. 2017 v nákladu 10 000 výtisků.

Uzávěrka příštího čísla je 10. 4. 2017. Vyjde v květnu.

Inzerce, předplatné a pokyny pro autory na adrese redakce.

Zaregistrováno u Ministerstva kultury ČR pod č. E12781. ISBN 978-80-87572-21-4

Redakce děkuje Milanu Bronclíkovi za korektury českého jazyka a všem autorům textů i fotografií.

Na obálce: Pijící datel černý (*Dryocopus martius*). Foto: Martin Mecnarowski

Na vydávání časopisu přispívají členové ČSO, předplatitelé a inzerenti.

Příspěvky ani fotografie nejsou honorovány.

Navštivte také webové stránky časopisu birdlife.cz/ptacisvet.html

nebo profil na Facebooku – [facebook.com/Ptacisvet](https://www.facebook.com/Ptacisvet).

Česká společnost ornitologická (ČSO) je dobrovolné zájmové sdružení, zabývající se výzkumem a ochranou ptáků. Má více než 2 000 členů. Realizuje vlastní i mezinárodní projekty, popularizuje a propaguje ochranu ptáků a jejich prostředí. V ČR zastupuje mezinárodní organizaci BirdLife International.

BirdLife International je celosvětové sdružení národních organizací na ochranu ptáků a přírody. Působí ve více než 100 státech. Jeho cílem je snížit počet ohrožených druhů ptáků a chránit jejich území a tím přispět k zachování biologické rozmanitosti a udržitelnému využívání přírodních zdrojů. Charakterizuje jej motto: „Společně pro ptáky a pro lidi“ (*Together for birds and people*).

Dřevo jest světem datlovým.

Ve všech knížkách čteme, že datel jest „užitečným“. Podívejme se blíže na tento čestný titul! Co jest užitečným? Samo sebou se rozumí, že mezi řádky čteme: člověku užitečným. O všeobecné nějaké „užitečnosti“ nebo „škodlivosti“ v celku přírodním nemůže býti řeči. V tomto celku můžeme slovo „užitečný“ směle škrtnouti a nahradit je jiným: „na svém místě“. Již ta okolnost, že ten který živočišný druh jest, že existuje, dokazuje, že dovede své zájmy proti svým sousedům hájiti a tak jedince své zachovati. Život jednoho jest škodou druhého, ale zároveň i jeho prospěchem.

Datel pohlcuje larvy stromového hmyzu, ale tyto ničí stromy mně potřebné – jest užitečným. Ale on ničí také lesům prospěšné mravence, zahubí časem některého hmyzožravého ptáčka, rozštípe zdravý kmen a proštípe i telegrafní tyč – jest škodlivým. A tu na zlatých vážkách odvažuje člověk vinu a zásluhu toho kterého druhu vzhledem ke své vlastní osobě a neznaje ani – a nemoha ani znáti – všech činitelů, velebně usoudí: to či ono zvíře jest užitečným či škodlivým. A zapomíná, že každé z nich jest článkem mnohonásobného řetězce jevů přírodních a jeho zmizení nebo zmožutnění jest otázkou chvíle.

Zničili jsme lesy, převrátili toky říční, otrávilí vody, vyhubili domorodé rostliny – dost zbývá nám práce, abychom tím nastalé škody, alespoň pokud se to ještě dá, napravovali. Nechme určování škodných a užitečných a sjednotíme se ve veliké a skutečné lidské myšlence: Zachraňme ještě to, co jest! Zachovejme hnízdiště našim ptákům, chraňme je před bezhlavým hubením, ustaňme ve znetvořování povrchu zemského. Chraňme datla ne proto, že hubí nám škodlivý hmyz, ale proto že jest jedním ze skvostrných článků rozkošné přírody, chraňme ho proto, že už dost a dost jsme se nahřešili proti celku velikého stroje, jehož jsme nepatrným kolečkem. A tak vzdělaný a poučený člověk šetřiti bude datla ne proto, že jest „užitečným“, ale proto, že v něm uvidí předmět potěšení a že v něm vytuší bytost sobě samému příbuznou.

Při úvaze nad užitečností datla jsem si dovolil volně citovat z více než sto let staré lesnické učebnice napsané Jiřím Jandou. Myšlenku, kterou tehdy lesníkům jejich učitel chtěl sdělit, bych asi ani dnes neformuloval lépe. Mrazivá je její aktuálnost i po tak dlouhé době. A tak nám všem přejí, abychom se z toho všichni již poučili a aby nám datel zůstal i nadále zachován. Máme to ve své moci.

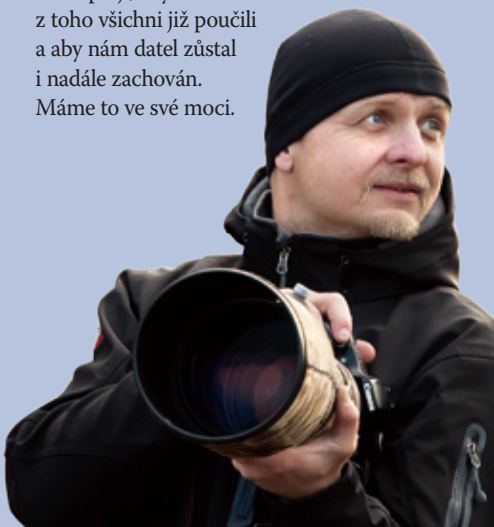

Foto: Jan Grünwald

Na přelomu ledna a února jsme již potřetí slavili Světový den mokřadů uspořádáním 19 zimních vycházek. Účastníci sice dost mrzli, zato se ale opravdu měli na co dívat – na nezamrzlé toky se stáhlo množství ptáků včetně vzácných severských hostů – morčáků velkých i malých a hoholů severních. K vidění byly i čírky obecné, lžičák pestrý (na snímku) nebo sokol stěhovavý.

Na sklonku roku 2016 jsme spustili nový web www.birdlife.cz/kamnaptaky, kde představujeme 20 ornitologicky atraktivních lokalit. Najdete tu tipy, kde pozorovat ptáky v každém kraji Česka a v každé roční době včetně rad pro ty nejhezčí zážitky v přírodě. U každé lokality je také aktuální výpis pozorování z okruhu 5 km z databáze Avif, takže hned uvidíte, jaké druhy tu byly v poslední době viděny.

Ve vstupním areálu ptačího parku Josefovské louky jsme nainstalovali dva nové informační panely a zásobník na letáky. Zároveň jsme k desetiletému výročí Josefovských luk vydali tištěného průvodce ptačím parkem, který bude k dostání přímo u vstupu do parku.

V rámci projektu Bezpečné zastávky jsme ve spolupráci s Institutem plánování a rozvoje Prahy připravili jednu z podmínek zadání soutěže na nový design zastávek MHD v Praze – bezpečnost pro ptáky. Nové zastávky by tak měly být proti kolizím ptáků zabezpečené.

Rozbíhá se mezinárodní projekt PannonEagle Life, v jehož rámci budou speciálně vycvičený pes a psodv vyhledávat a předávat k vyšetřování případy trávení ve volné přírodě.

Od ledna 2017 probíhá nový dvouletý projekt Sídla bezpečná pro ptáky, zaměřený na ochranu synantropních ptáků. Hlavním cílem je vyvrátit mezi veřejností stále přetrvávající „mýtus dravce“ a ukázat funkční řešení zabezpečení skleněných ploch. Neopomineme ani ochranu ptáků hnízdících na budovách, tedy Přátele rorýsů a Rorýsí školy. Budeme vděční všem členům, kteří s námi pomohou šířit osvětu mezi veřejnost!

Úspěchem na celé čáře skončila dvouletá kampaň #NatureAlert. Evropská komise díky

hlasům více než půl milionu Evropanů (z nichž přes 9000 bylo z Česka) a díky odborným analýzám a názorům malých i velkých firem konečně s definitivní platností rozhodla o zachování základů evropské ochrany přírody, Směrnice a ptáčích a Směrnice o stanovištích. Navíc mají být obě směrnice lépe uváděny do praxe, což je více než potřeba.

Spustili jsme dvě nové kampaně s cílem podpořit hnízdní atlas ptáků Evropy (EBBA2). Pro intenzivní sběr údajů v cílových oblastech jsme vytvořili výzvu na zaplňování nepokrytých mapovacích čtverců. Pro dokončení atlasu v roce 2020 sháníme nyní i finanční podporu prostřednictvím druhového sponzoringu. Nikdy nebylo jednodušší přispět k úspěšnému dokončení EBBA2 než teď – staňte se dárcem pro vámi vybraný ptačí druh! Více na <http://www.ebba2.info>.

Večer 27. ledna jsme uspořádali již 10. Ornitologický ples – tentokrát s podtitulem *Benefice pro Josefovské louky*. Všechny 162 návštěvníků plesu se výtečně bavilo při hudbě osvědčené kapely Trioda. Jako vždy nechyběla tombola, letos obzvláště nabitá zajímavými cenami. Čistý výtěžek ze vstupného, lístků do tomboly a plesové dražby je potěšujících 25 tisíc Kč, které poputují na výkup pozemků v ptačím parku Josefovské louky.

Na konci roku 2016 zpracovala ČSO aktualizaci záchranného programu pro dropa velkého. Tento důležitý metodický dokument doplnily také dílčí aktivity jako např. seminář pro zemědělce, místní samosprávu a myslivce pořádaný v Božicích 26. října nebo individuální návštěvy klíčových zemědělských podniků v průběhu listopadu. Pro zemědělce byla zorganizována i exkurze za dropy do Rakouska. Věříme, že se jedná o další krok ke zvýšení atraktivity Znojemska nejen pro dropy.

Foto: Lubomír Hlásek (hlasek.com)

Datlík tříprstý v Brdech konečně potvrzen

Datlík tříprstý patří mezi silně ohrožené druhy. K životu potřebuje jehličnaté či smíšené lesy pralesovitého charakteru s dostatkem starých doupných stromů. Čili nejlépe lesy, které se po dlouhou dobu vyvíjejí bez zbytečného lidského zásahu. Takové u nás datlík nachází jen v pohraničních horách. Vloni v září byl však jeho výskyt potvrzen také na území nově vzniklé chráněné krajinné oblasti Brdy ležící v samém srdci České republiky. První zprávy o předpokládaném hnízdění pocházejí z let 1985–1989 poblíž obce Chynín. Další zpráva o zahlédnutí datlíka pochází z roku 2015, také z jižní části Brd. Konečné potvrzení výskytu však přišlo teprve vloni v září, kdy datlíka opět z okolí obce Chynín vyfotografoval Josef Vrána. Výskyt tohoto vzácného druhu je důkazem, že se v oblasti hospodářší přírodě blízkým způsobem a les s ponechanými starými a doupnými stromy, zlomy a vývraty poskytuje datlíkoví dostatek potravy i možností k hnízdění. Prokázáním výskytu datlíka tříprstého si naše nejmladší, v pořadí již 26. chráněná krajinná oblast, která vznikla k 1. lednu 2016, nadělila hezký dárek k prvním narozeninám. 🐦

Podle tiskové zprávy AOPK ČR z 18. 10. 2016

Datli „vidí“ pod kůru

Většina datlovitých ptáků si pro hnízdění tesá dutiny ve starých, vzrostlých stromech. Je totiž pravděpodobnější, že jejich dřevo je napadeno houbovou infekcí a dlabání v něm bude snazší. U datlů černých není preference napadených stromů tak jednoznačná.

Foto: Zdeněk Třilák

Vědci v jižním Německu zkoumali, jestli výběr stromů k tesání dutin v bukovém lese se staletými stromy souvisí s jejich vnitřní „prohnilostí“, tedy zda jsou datli schopni zjistit, že strom je uvnitř napaden houbou. Hlubkové houbové infekce se do stromů dostávají zejména ranami po ulomených větvích, i když je známo, že datlovití přenášejí spory hub také zobákem a tesáním zkušebních dutin si do budoucna zajišťují méně odolný dřevní materiál. Pro umístění hnízdních dutin je však výhodné, aby byl strom napaden houbou pouze uvnitř kmene a okolní dřevo bylo zdravé. Datli dutiny využívají opakovaně a hnízděním ve zcela ztrouchnivělém stromě by mohli mláďata ohrozit – oslabený strom spíše padne za oběť silnému větru.

Průzkumy ukázaly, že datli jsou skutečně schopni rozpoznat hnilobu uvnitř kmene a tyto stromy pak preferují pro tesání hnízdních dutin. Není zcela jasné, jestli to dokáží akusticky pouhým poklepem zobáku, nebo podle struktury dřeva při zkušebním „vrtu“, či je hniloba patrná vizuálně na kůře zdánlivě zdravého stromu. Datli tak mohou v lesích indikovat na první pohled zdravé stromy, které jsou však uvnitř napadené hnilobou a nemají hospodářský význam. Jejich ponechání v lese ale významně zvyšuje nabídku hnízdních možností nejen pro datla černého, ale pro mnohé další druhy, které dutiny využívají. 🐦

V. Zahner et al./Forest Ecology and Management 271 (2012): 98–103

John Livzey Ridgway (1859–1947) – pro časopis *The Auk*, 1898

Největší datel světa padl za oběť těžbě dřeva

Jediný známý dochovaný záznam existence největšího datla na světě – datla císařského (*Campephilus imperialis*) pochází z roku 1956. Krátký, němý 16mm barevný filmový záznam pořídil zubař a amatérský ornitolog William L. Rhein, který za datlem císařským uspořádal do Mexika několik výprav. Záznam byl šest let po jeho smrti v roce 2005 darován jeho synovcem knihovně Cornellovy univerzity ve státě New York, která se specializuje na archivaci videí, audio záznamů a fotografií živočišných druhů celého světa. Teprve v roce 2010 byl záznam podroben vědeckému zkoumání a jeho výsledky byly zveřejněny v americkém odborném časopise *The Auk*. Film zachycuje samici datla císařského šplhající a přeletující mezi vzrostlými kmeny borovice *Pinus durangensis* v mexickém pohoří Sierra Madre Occidental ve státě Durango. Vědci vyzpovídali pamětníky expedice z roku 1956 a díky jejich informacím byli schopni tehdejší lokalitu v roce 2010 opět najít. Ze srovnání dobových a současných fotografií je patrné, že zmizely vzrostlé borovice včetně mrtvých kmenů a oblast je hustě porostlá mladými stromy. Vše je výsledkem rozsáhlé těžby, která v oblasti započala otevřením pily před rokem 1960. Místní pamětníci vzpomínali, že nedlouho po započetí těžby datli z oblasti zmizeli. Někteří dokonce uváděli, že byli těžaři přímo pronásledováni, stříleni a tráveni jako škůdci znehodnocující dřevo. Přímé pronásledování a těžba dřeva jsou zřejmě dva hlavní důvody, proč se můžeme s nádherným datlem císařským těšit už jen na archivních záběrech. Rok 1956 je posledním prokázaným rokem jeho pozorování. Druh je dnes považován za pravděpodobně vyhynulý. 🐦

Lammertink M. et al.: Film documentation of the probably extinct Imperial Woodpecker (*Campephilus imperialis*), *The Auk* 128 (4): 671–677, 2011

Foto: Martin Mecnarowski (photomecan.eu)

Rok červeny utekl jako voda a my máme příležitost seznámit se blíže s dalším zajímavým ptačím druhem – datlem černým. Proč právě on? Není přeci člověka, který by o slavném „lékaři lesa“ neslyšel. Ale známe jej opravdu dobře? Zamysleli jsme se někdy nad tím, jak se mu s námi žije?

Kampaň Pták roku 2017 má ukázat význam lesů ve střední Evropě, který s měnícími se klimatickými podmínkami ještě poroste. Datel vyhledává lesy, ve kterých jsou zastoupeny mohutné staré stromy hostící i četné další organismy. A právě na význam druhově bohatého lesa chceme poukázat ve smyslu hesla „Kde je datel, tam je zdravý les.“

Pojďme se tedy na datla černého podívat pod drobnohledem, ať jsme na setkání s ním dobře připraveni.

Pták roku 2017

datel černý *Dryocopus martius*

Datel černý se představuje

Vzhled aneb podle zobáku poznáš ptáka

Datel černý na první pohled nezapře svůj původ a jeho hlavní tělesné znaky a vlastnosti jsou unikátními výdobytky celé skupiny datlovitých ptáků (kromě krutihlavů, kteří sem také patří, ale některé znaky postrádají). Jedná se zejména o silný a ostře zakončený zobák, který je uzpůsoben k tesání do dřeva, vysunovatelný jazyk, kterým lze z chodbiček ve dřevě vytáhnout chutné sousto, úpravy lebky, které tlumí otřesy vznikající při tesání, šplhavé nohy se silnými drápy a dvěma prsty směřujícími dozadu a dvěma dopředu a také pevná ocasní pera, o která se šplhající pták opírá. Zde je sice patrná podobnost s dalšími šplhajícími skupinami ptáků, např. papoušky (podobné uspořádání prstů na noze) či šoupálky (obdobné využití ocasu jako opory při šplhání), ale to neznačí příbuznost těchto skupin, nýbrž paralelní vývoj podobných tělesných znaků při podobném způsobu života. „Datlové“ (pro vysvětlení tohoto názvu v uvozovkách viz box Datlí rod na následující straně) šplhají po kmeni vždy hlavou vzhůru, nicméně na krátké úseky to umí i směrem dolů, tj. pozadu. Ani pohyb ve visu na spodu větve pro ně není problém. Zavěšení na stěně uvnitř dutiny také spí.

Datel černý je impozantní, ale ladný pták s délkou těla až 47 cm a hmotností až 370 g, což je přibližně velikost štíhlé vrány. Pro srovnání, největším v současnosti prokazatelně žijícím druhem datla je jihosíjský datel břidlicový o délce až 58 cm a hmotnosti až 560 g. Většina „datlů“ jsou ale spíše středně velcí až menší ptáci. K nejmenším druhům patří třeba náš strakapoud malý s délkou těla od 14 cm a hmotností od 20 g. Datel černý je strážlivěji zbarvený zástupce skupiny, která zahrnuje jedny z nejbarevnějších ptáků co do palety odstínů a lesku – kombinace černé, červené a bělavé na datlím těle je i tak velmi výrazná a líbivá. Velmi často mají „datlí“ na těle typické různobarevné vzory, jako je čepička, vous nebo kontrastní kresba v křídlech či na ocasu. Zbarvením se mezi sebou liší opačná pohlaví a dospělci od mladých ptáků. U datla černého je takovým rozpoznávacím znakem červená

Foto: Zdeněk Tyllér

Datli se při šplhání opírají o tuhá ocasní pera, proto nelezou hlavou dolů jako brhlík lesní, který spoléhá pouze na sílu nohou a ocasní pera jako oporu nevyužívá

čepička – u samců sahá přes celé temeno, u samic je jen v zadní části temene, což je vidět už v hnízdě, hned jak mláďatům povyroste peří. Mladí datli černí se od dospělých liší barvou zobáku – dospělí jej mají s tmavou špičkou, mladí celý smetanově bílý.

Zluna zelená předvádí unikátní nástroj „datlů“ k dobývání hmyzích larev z nitra stromu

Datlí rod

Datel černý je zástupce řádu šplhaviců (Piciformes), čeledi datlovití (Picidae) a podčeledi s vědeckým názvem Picinae. Sem patří nejen datlové, ale například i žluny a strakapoudi. V českém názvosloví nemáme pro zástupce této podčeledi společný název, jakým je např. v angličtině termín „woodpecker“. V tomto smyslu zde užívám pracovní název „datel“ (v uvozovkách), kterým jsou míněni i další zástupci než jen ti, kterým datel skutečně říkáme – to aby vynikla jejich podobnost. Na Zemi žije kolem 200 druhů „datlů“. Nejbližší příbuzní datla černého patří do stejného rodu *Dryocopus* žijí v tropické Asii (např. datel indomalajský, *D. javensis*), příbuzní datli rodu *Hylatomus* žijí v Severní a Jižní Americe (např. datel čárkovaný, *H. lineatus*) a datli rodu *Mulleripicus* v jihovýchodní Asii, Indonésii a na Filipínách (např. datel břidlicový, *M. pulverulentus*). V naší fauně šplhaviců je tedy datel černý jakýmsi taxonomickým jedináčkem – nejpříbuznější jsou mu žluny (rod *Picus*), které s datlem sdílejí stejnou vývojovou větev s vědeckým názvem Picini, i když na ní leží poměrně daleko od sebe. Druhově početnější strakapoudi a také datlík okupují poměrně vzdálenou vývojovou větev Picoidini.

Záhada datlího oka

Máme-li to štěstí podívat se datlovi z očí do očí, cosi nás v jeho pohledu zarazí. Při bližším prozkoumání bělavé až jasně žluté duhovky dospělého ptáka zjistíme, že na zornici navazuje vepředu ještě černá skvrnka variabilního tvaru a velikosti, díky níž zornice nabývá zdánlivě hruškovitého tvaru. Tento útvar byl pozorován u 85 % datlů obou pohlaví z různých populací. U dalších šplhaviců se s tímto znakem setkáváme výjimečně pouze u datla indomalajského. Mají skvrny nějakou úlohu? Velký podíl tohoto znaku v populaci naznačuje, že svému nositeli přináší určitou výhodu a je upřednostňován přírodním výběrem. Proč, to ale zůstává záhadou, která teprve čeká na odhalení.

Alena Kvaňová podle: G. Gorman, *British Birds* 2011

Nejbližší příbuzný našeho datla – datel indomalajský

Projevy v přírodě aneb v lese se křičí

Náš datel je čilý, silný, ale také nad míru opatrný, lstivý a plachý pták samotář; velice dovedně šplhá, ale pro krátké nohy na zemi jen nemožně se pohybuje. Lítá lehce a rychle ve známých ploše obloukovitých liniích. Klepáním na strom dá se sice přilákat, ale ihned zmizí, čije čertovinu.

Karel Kněžourek: *Velký přírodopis ptáků. Díl první. Nakladatelství I. L. Kober, Praha, 1910.*

Při pozorování v přírodě můžeme zjistit, že datel černý není tak plachý, jak se obecně předpokládá. Častěji než při šplhání po stromě můžeme vidět datla v letu. Zatímco většina našich „datlů“ létá na větší vzdálenosti ve vlnkách, datel černý létá přímo. Nicméně na krátké vzdálenosti nebo při pronásledování soka dokáží létat přímo i další druhy. Datel černý se ozývá výraznými hlasy, jako je trylkovité „krri-krri“, vydávané často za letu, kvílivé „klié“ či chechtavé „kli-kli-kli“, připomínající hlas žluny, ale zřetelněji artikulované a s neklesající výškou. Zkuste tyto zvuky v lese napodobit, a datel odpoví, či dokonce přiletí. Také hlasové projevy jiných „datlů“ jsou bohaté – různé hlasy slouží jako poplašné volání, součást toku („mňoukání“ strakapouda prostředního), případně se hlasitě a takřka nepřetržitě dožadují potravy mláďata v dutině (strakapoud velký). V jarním lese se kromě těchto hlasů ozývá také unikátní „datlí“ bubnování, které slouží k označování teritoria, ale i pro komunikaci v rámci páru. Bubnují tedy samci i samice. Pozor, bubnováním není míněno jakékoli ňukání do dřeva, např. při sběru potravy či dlabání dutiny, ale druhově typická rychlá série až několika desítek úderů za sebou trvající obvykle méně než 1–2 s. Bubnování datla černého je nejhlubší, nejpomalejší, nejdelší a nejhlasitější z našich druhů „datlů“. Pro bubnování si „datlí“ vybírají nejčastěji vyvýšené části kmene či větve v koruně s dobře rezonujícím dřevem.

Přítomnost datla černého můžeme zjistit, aniž jej spatříme či uslyšíme, protože stejně jako všichni „datlové“ po sobě zanechává specifické pobytové stopy. O nich píšeme více na str. 13–16.

Hlasové projevy datla a jeho bubnování najdete na www.birdlife.cz.

Datel černý létá nejčastěji přímo; let ve vlnkách, typický pro ostatní „datlí“, příliš často nevyužívá

Životní prostředí aneb není strom jako strom

Datel černý je celkem přizpůsobivý druh obývající souvislejší lesy od nížin do hor. Žije v listnatých, smíšených i jehličnatých porostech, ať již přirozených, nebo hospodářských. Nepotřebuje příliš velké rozlohy lesa a klidně přeletuje mezi izolovanými lesními celky, nicméně lesíky, remízy nebo aleje ve volné krajině mu k životu nestačí. Většina dalších našich „datlů“ jsou druhy upřednostňující listnaté či smíšené porosty; výjimkou je datlík tříprstý obývající pralesovité horské smrčiny. Strakapoud malý, prostřední a bělohřbetý jsou lesní druhy vázané na starší listnaté až smíšené porosty přirozenějšího charakteru, byť zejména v případě strakapouda malého mohou být menší nebo řídké. Strakapoud bělohřbetý obývá horské lesy. Žluna zelená a strakapoud jižní zase inklinují k životu v otevřené krajině. Vůbec nejpřizpůsobivější z našich „datlů“ je strakapoud velký, který žije snad ve všech typech

Datlí výzbroj

Jídelní náčiní | K tesání do dřeva slouží silný rovný zobák, který je zpevněný podélnými lištami a na konci svisle seříznutý v dlátovité ostří. Ke sběru potravy je používán mrštný jazyk, který je dopředu vytažitelný na více než jednu délku zobáku. Za to může prodloužený jazylkový aparát – chrupavčito-kostěná pohyblivá výztuha jazyka, která je v podobě dvou „rohů“ zatočená za týlní a temenní částí lebky nazpět k nozdřám. Hrdelní svaly spojené s dolní čelistí jí jako táhlem posouvají dopředu, a jazyk je tak vymrštněn. Špička jazyka je ostrá a se zpětnými háčky, takže dobře slouží k „harpunování“ larev hmyzu v jejich chodbičkách ve dřevě. Jazyk je navíc pokrytý zvláštními slinami, takže kořist na něj může být i nalepena.

Ochranné pomůcky | Při tesání vznikají silné vibrace, které by mohly poškodit mozek či oko. Tomu ale zabraňuje zmožená houbovitá kostní tkáň mezi zobákem a mozkovnou, tvořící dokonce jakousi zarážku nad horní čelistí, dále minimum mozkomíšního moku, který by svým vlněním mozek spíše ohrožoval, než chránil, a také zpevnění krční části těla a čelistí silnými svaly k odvedení a pohlcení otřesů pevným svalnatým tělem, které je využito širokými žebry. Při dlabání je tedy v akci celé tělo. Nozdry jsou proti vdechnutí třísek chráněny štětinovitými pery. Oko chrání silná mžurka a při tesání jej ptáci těsně před úderem zavírají. Silná kůže je ochranou před kousajícím hmyzem.

Lezecké vybavení | Při šplhání po stromech se „datlové“ pohybují poskoky. K udržení se na kůře stromu jim slouží zahnuté ostré drápy, krátké robustní běháky a silné svaly. Vnější přední prst je otočen dozadu, aby posílil opěrnou schopnost nohy. Důležitou oporou těla při šplhání je ocas, zejména střední ocasní pera vyztužená velice pevnými brky.

Datlí domov

„Datlové“ osídlili různá prostředí téměř všech kontinentů kromě Austrálie a Antarktidy (nežijí také na Madagaskaru, Nové Guineji a Novém Zélandu) a jsou rozšířeni ve velkém geografickém rozpětí od tropů až po severskou tajgu a ve výškách od hladiny oceánu až nad horní hranici lesa. Nejvyšší druhovou rozmanitost dosahují v tropech. Většina „datlů“ je vázána na porosty stromů. I zde ale nalezneme výjimky – datly tesající dutiny v kaktusech (například severoamerický datel gila, *Melanerpes uropygialis*) nebo vzácné druhy hloubící si zemní nory v hlinitých březích či v termitištích (jihoafrický datel zemní, *Geocolaptes olivaceus*, jihoameričtí datel campový, *Colaptes campestris*, a velehorský, *Colaptes rupicola*). Některé druhy jsou méně náročné na prostředí, zatímco jiné jsou vysloveně specialisti. Většina „datlů“ je závislá na přítomnosti odumírajícího a mrtvého dřeva.

lesa, v parcích, rozptýlené zeleni a zahradách. I když ne všechny druhy potřebují k životu vysloveně přírodní porosty, platí, že více druhů „datlů“ ukazuje na kvalitnější les. Některé druhy mohou žít v blízkosti člověka a využívat jím vytvořené struktury – žluny a strakapoud velký pak „bubnují“ na anténách či krytech lamp; strakapoud velký dlabá dutiny do polystyrenového obložení domů či dřevěného podbití krovů. „Datlové“ potřebují ke sběru potravy dostatek dřeva napadeného hmyzem. K dlabání dutiny zase rádi využívají stromy napadené dře-

„Datlové“ obývají i hospodářské porosty, ve kterých ale zůstávají ponechány staré stromy napadené houbami nebo hmyzem

vokaznými houbami, byť to třeba není vidět navenek. Hnízdních stromů postačí v teritoriu jen několik. Datel černý si k tesání dutin vybírá vysoké kmene starších listnatých stromů, velmi často hladkokorých buků či v nižších polohách introdukovaných dubů červených. Ve vyšších polohách a v severských oblastech ovšem obsazuje stromy jehličnaté. Protože datel černý tesá z našich „datlů“ největší dutiny, hnízdí zásadně ve větších stromech – jen do takových se jeho dutina vůbec vejde a jen v nich lze umístit dutinu dostatečně vysoko. Datlí dutina se obvykle nachází výše než osm metrů nad zemí, a to ještě v části kmene bez větví, což je obojí důležité jako ochrana před hnízdními predátory. Jelikož ne všichni „datlí“ disponují schopností tesat do tvrdšího dřeva, některé druhy jsou vázány na umírající a mrtvé stromy s měkčím dřevem – to u nás platí zejména pro strakapouda malého, prostředního a bělohřbetého. Takové stromy jsou v intenzivně obhospodařovaných lesích vzácné, protože bývají při probírkách přednostně odstraňovány, ale i v těch přirozených brzy spadnou, takže jako hnízdní substrát existují jen dočasně. Na zem padlé mrtvé dřevo je sice stále vhodné k hledání potravy, ale ne k hnízdění.

Foto: Ondřej Prosický (naturephoto.cz)

Foto: Ondřej Prosický (naturephoto.cz)

Foto: Martin Mecnarowski (photomecan.eu)

Setkání s černým dřevorubcem | Naplánoval jsem si fotovýpravu pěkně po svých, šoulačkou skrz louky, remízky a lesy. Sleduji krajinu kolem a užívám si pohodu v přírodě. Každou chvíli ale za sebou slyším zvuk ptačích křídel a tupé rány. Jdu se tedy podívat, kdo je strůjcem oněch zvuků, a hle: to datel létá sbírat mravence na suchý pařez, který má celý obkopený až na kořeny. Skrývám se pod pončo se stoličkou a stativem a jsem zvědavý, jestli se datel vrátí. Nečekám dlouho. Už z dálky slyším, jak oznamuje svůj přilet typickým hlasem. Usedá na vzdálenější strom a kontroluje okolí, jestli je vše v pořádku a nic mu nehrozí. Po chvíli slétá na zem a opatrně si to štráduje k pařezu. Nesmím se vůbec pohnout. Datel tesá do pařezu, každou chvíli zvedá hlavu a bedlivě kontroluje okolí. Nádherný pták, říkám si v duchu a fotografuji, co to dá, protože taková šance se už nemusí opakovat. Naštěstí datel několikrát odlétá a znovu se vrací. Celé divadlo trvá asi pět hodin a já už jsem úplně ztuhlý, jak se celou dobu krčím pod provizorním maskováním. Ale bylo to nádherné setkání!

Lukáš Skalický

Foto: Lukáš Skalický (fotolovzdar.cz)

Foto: Martin Palánek (phototrip.cz)

Datlí životní styl

Potrava aneb mravenci, mějte se na pozoru!

Datel černý se živí hmyzem, a to jeho larvami, kuklami i dospělci. Z pohledu prostředí, kde potravu hledá, je to méně náročný druh – dobývá hmyz ve stromech stojících i padlých na zemi, ale třeba i v pařezech na pasekách. Potravou jsou mu zejména larvy brouků, např. tesaříků a kůrovců, velcí mravenci, ale také pavouci, housenky motýlů, vosy, plži atp. Datel černý tesá z našich druhů za potravou nejhlouběji a nejrazantněji – zejména k velkým dřevokazným mravencům žijícím pod silnou vrstvou pevného dřeva se žádný jiný druh „datla“ v takové míře nedostane. Zejména v zimě loví mravence v pozemních kupovitých mraveništech, a dokonce se k nim „prohrabává“ vrstvou sněhu. Vysoká sněhová pokrývka ovšem dostupnost této potravy

snižuje a datlí pak zimu přežívají hůře. Vzácně, ale přece pojídá plody, např. borůvky a jeřabiny.

Ostatní naši „datlové“ jsou na tom podobně, tj. většinou dobývají hmyzí potravu ze dřeva a zpod kůry, případně ji sbírají na povrchu kmene a větví. Doplnkovou obživou celé řady našich druhů „datlů“ je sání mízy z otvůrků v lýku. Na mravence v zemních mraveništech, ovšem spíše luční druhy, se specializuje žluna zelená, která hloubí do mravenišť úplné tunely. Další druhy mohou sbírat mravence na kůře či pařezech. Častou potravou jsou kůrovci a největším specialistou na ně je datlík tříprstý. Asi nejméně vybírám v jídle je strakapoud velký, který v zimě nejvýrazněji přechází na rostlinnou stravu – oříšky a olejnatá semena jehličnanů. V době hnízdění se z něj naopak stává predátor vajec a mláďat v hnízdech jiných ptáků. Tyto své sklony k masožravosti prozrazuje i tím, že v zimě přiletí na krmítko ozobávat lůj. Zatímco masožravost je mezi „datly“ velmi vzácná, na rostlinnou potravu v menší míře přecházejí i další druhy – např. žluny a strakapoud jižní se přizpůsobují na zralém ovoci.

Hnízdní dutiny aneb reality na míru

Že si „datlové“ vytesávají dutiny k hnízdění, je známá věc. I další ptačí skupiny si mohou stromové dutiny upravovat či dokonce zcela vydlabat (např. sýkora lužní), ale v míře a kvalitě jako „datlové“ to neumí nikdo jiný. Mezi dutinově hnízdícími ptáky je unikátní to, že vletový otvor do „datlí“ dutiny přesně pasuje na tělo jejího majitele, tj. velikost otvoru je minimalizována, jak jen to je možné. Dutinová hnízdička, kteří si vlastní dutiny nedokáží vydlabat, a jsou tudíž závislí na jejich aktuální nabídce (tzv. sekundární dutinová hnízdička), hnízdí často v dutinách, jejichž vletové otvory mívají větší velikost, než je nezbytně nutné. Pouze brhlíci to řeší zmenšováním otvoru oblepením hlínou. Proč je velikost vletového otvoru tak důležitá? Malý otvor představuje bariéru proti predátorům a zároveň má pozitivní vliv na mikroklima v dutině při časném jarním hnízdění i zimním nocování.

Datel černý tesá při hledání potravy velké oválné otvory i v padlých kmenech

Datlí jídelníček

„Datlové“ jsou hmyzožravci a jejich potravou jsou zejména dřevokazné larvy brouků a mravenci. Potravu dobývají z chodbiček ve dřevě tesáním většinou menších kónických otvorů a následným nabodnutím či nalepením na jazyk. Předtím ovšem kořist pod vrstvou dřeva lokalizují poklepy zobákem podle rozdílné rezonance zdravého a komůrkami provrtaného dřeva. Další variantou je obživa mravenci či termity v jejich zemních hnízdech. V době hojnosti například housenek a pavouků na povrchu listů a ve větvořích je u některých druhů běžný sběr této potravy. Některé druhy sezónně přecházejí na rostlinnou potravu, která zahrnuje semena, ovoce a mízu. Ve světě jsou dokonce druhy datlů na rostlinnou potravu specializované: např. severoamerický datel sběrač (*Melanerpes formicivorus*) se živí zejména žaludy, které sbírá a zatluče do předem připravených malých otvorů ve dřevě. Severoameričtí datli rodu *Sphyrapicus* se zase specializují na sání mízy z otvůrků, kterými narušují lýko stromů – doplňkově se takto živí i mnohé další druhy. Některé druhy, např. severoamerický datel červeno-hlavý (*Melanerpes erythrocephalus*), se přizpůsobují plněním ptačích hnízd, a to i hnízd menších druhů datlů.

Larvy tesákovitého brouka kousavce korového (*Rhagium inquisitor*) vyvíjející se pod kůrou oslabených nebo odumírajících stromů jsou oblíbenou „datlí“ pochoutkou

Uvnitř mají dutiny různých druhů „datlů“ podobný, na výšku protáhlý hruškovitý tvar a liší se spíše jen velikostí, která odpovídá velikosti jejich majitele. Datel černý je z našich druhů rekordmanem a může mít dutinu hlubokou i 60 cm. V živých stromech někdy může vletový otvor zarůst a zúžit se. Některé datlí dutiny mohou i přesto vydržet třeba 20 let.

Vytesání dutiny trvá různě dlouho, od 10 dní až po několik týdnů, ale někdy stačí několik dní na dokončení již dříve rozpracované dutiny. Pro srovnání, světově extrém v tesání předvádí strakapoudi kokardoví (*Leuconotopicus borealis*) na jihovýchodě USA, kteří v tamních zcela zdravých borovicích budují dutinu postupně třeba i několik let. Zdravé stromy ale mají tu výhodu, že míza vytékající z dodatečných otvůrků pod vletovým otvorem odrazuje hnízdní predátory – v tomto případě stromové hady.

Datel černý je klíčovým druhem lesního ekosystému, protože jím vytesané dutiny obývají další druhy ptáků a jiných živočichů, což platí pro „datly“ obecně. Vztahy mezi stromy, tvůrci dutin a jejich postupnými obyvateli jsou spletité a lze si je představit jako síť, ve které si jednotlivé druhy dutiny „předávají“. Role v této „hnízdní síti“ jsou dobře rozděleny – datel černý je výhradním producentem velkých dutin pro sýce rousného či holuba doupňáka, dutiny po menších „datlech“ zase obývá kulíšek nejmenší, špaček obecný a brhlík lesní. Kromě ptáků obývají „datlí“ dutiny kuny, veverka, netopýři či sociálně žijící hmyz – včely, vosy a sršně. Hnízdní síť lze přesně popsat na základě množství dutin „předaných“ mezi jednotlivými členy společenstva, a to pro jednotlivé konkrétní ekosystémy, které se pak z tohoto pohledu liší lokálně, ale i na větší prostorové škále. Např. v Austrálii „datlí“ vůbec nežijí a nejsou tam ani jiná zvířata aktivně dlabající stromové dutiny – tamější sekundární dutinová hnízdičiči (např. papoušci) jsou tudíž zcela odkázáni na dutiny zdlouhavě

se formující vyhníváním. V našich podmínkách jsou na dutinách vzniklých vyhníváním závislí zejména drobní dutinová pěvci, ale větší druhy už častěji obsazují „datlí“ dutiny. V Severní Americe je většina společenstva dutinových hnízdičů závislá na „datlích“ dutinách. Je třeba zdůraznit, že vztahy mezi členy „dutinového“ společenství nejsou idylické a hnízdní síť jsou formovány veskrze negativními činiteli – mezidruhovou konkurencí, hnízdní predací a přítomností parazitů. Sekundární dutinová hnízdičiči neobsazují jen opuštěné „datlí“ dutiny, jak se často předpokládá, ale mohou dutiny „datlům“ krást a ničit přitom i jejich snůšky. Jindy je to ale naopak – naše sýkory například nerady hnízdí ve strakapoudích dutinách, protože tam jim hrozí vyplenění hnízda strakapoudem velkým; v těchto dutinách proto hnízdí zejména špaček a brhlík, tedy fyzicky zdatnější druhy.

Životní styl aneb věrné milování

Dostihnul své vyvolené, hned tančí datel, rozestřeným ocasem kývaje a podivně napjatým krkem toče, nadzvedaje křídla v ramenech a vyrážeje kvikavé tiché tóny, hned jako ztrnulý s načepýřenou chocholkou tkví na kůře jako přibit. Když konečně shodli se tací dva černí divoši, že světu zaopatří zas novou dávku bujných drvoček, nastává volba domácnosti.

Jiří Janda: Ptačí profily. O životě ptáků volných i zajatých. Nákladem zemského ústředního spolku jednot učitelských v Království českém. V komisi knihkupectví Josefa Rašína v Praze.

„Datlové“ jsou teritoriální ptáci, což se na jaře projevuje častými souboji a honičkami na hranicích okrsků. Zatímco datel černý obývá teritorium o rozloze až několika set hektarů, např. strakapoud velký vyžije na méně než 5–10 hektarech, přičemž v úživnějším prostředí obecně postačuje menší teritorium. Na zimu se teritorium páru rozpadá na dvě samostatná teritoria, z nichž každé je obýváno jedním ptákem. „Datlové“ jsou stálí ptáci s minimálními tendencemi k migraci. Častější jsou jen výpravy severských populací jižněji za potravou v době jejího nedostatku (strakapoud velký) či zimní potulky jednotlivců. Pokud to ale jde, jsou „datlové“ svému teritoriu věrní.

Vzácný okamžik, kdy vidíme celý pár pospolu: samice střídá samce při plnění povinností v dutině

Foto: Václav Šena

Datlí snůška leží jen na vrstvičce třísek

Foto: Zdeněk Tyllér

Mláďata ve stáří asi jednoho týdne, kdy ještě nevidí, ale už jim začíná růst peří

Foto: Václav Šena

Mladí datlí ve stáří dvou až tří týdnů již vidí a velmi rychle se opeřují

Datel černý je podobně jako mnozí další „datlové“ monogamní, tj. mláďata v hnízdě jsou potomky samce z rodičovského páru (vzácněji ve světě existují i polygamní druhy). V souvislosti s tím můžeme pozorovat rovnoměrné rozdělení péče o hnízdo mezi samcem a samicí. Zatímco rodina datla černého potřebuje oba pečující rodiče, u jiných druhů (strakapoud velký) někdy jeden z rodičů v pokročilé fázi hnízdění rodinu opouští a mláďata pak úspěšně dokrmí ten zbývající. Speciálním případem je tzv. kooperativní hnízdění, známé u některých druhů „datlů“ zejména v Severní Americe – hnízdící pár je doprovázen několika pomocníky, kteří krmí mláďata, budují a hájí dutiny, ale sami se nerozmnožují.

Foto: Martin Pelánek (phototrip.cz)

Od stáří tří týdnů jsou mláďata krmena ve vletovém otvoru dutiny

Pro „datly“, a to platí zejména v mírném klimatickém pásu, je typické jedno hnízdění v roce, přičemž ani náhradní hnízdění při předchozím neúspěchu nejsou samozřejmostí. Datlí vejce jsou bílá a mají hladkou lesklou skořápku. V hluboké dutině jsou ale i s takto výrazným zbarvením před zraky predátorů dobře skrytá. Snůška obvykle čítá 4–5 vajec a tento počet svědčí o nízké sezonní investici (ano, čtete správně, takhle tomu biologové opravdu říkají) do rozmnožování, která je ale vyvážená delším přežíváním, a tudíž větší šancí rozmnožovat se i v dalších sezonách. Datel černý se výjimečně může dožít i 28 let. Dobře přežívají i „datlí“ hnízda – obvykle z více než 70 % hnízd se vyvedou mláďata. To dohromady ukazuje na zcela rozdílný životní styl než u sekundárních dutinových hnízdičů, kteří obvykle žijí kratší dobu a mají větší (sýkory) či v sezoně vícekrát opakované snůšky (holub doupňák).

„Datlí“ hnízdění sezona začíná časne na jaře, tok a ustanovení hnízdních teritorií vlastně už v předjaří. Dutiny v tomto období dlabou obě pohlaví, ovšem ne vždy stejným dílem. Méně, ale přesto jsou k hnízdění využívány starší dutiny, což ale zvyšuje riziko vyplenění hnízda, protože zejména kuna lesní si může umístění dutin v porostu pamatovat. Jak už bylo řečeno, dutiny jsou cenný zdroj a zejména o ty kvalitnější je vedena intenzivní konkurence jiných druhů, při které může dojít i ke zničení snůšky datla. Tomu se lze bránit například opožděním hnízdění (dlabání dutiny) oproti konkurentům, což je patrné např. u strakapouda velkého vůči konkurentu špačku obecnému – špaček je tažný druh, ale přesto začíná hnízdit dříve než stálý strakapoud velký, jehož dutiny obsazuje. Snad proto ve Velké Británii vzrostla s úbytkem špačků početnost strakapoudů. Špaček podobně ovlivňuje „datly“ v Severní Americe, kam byl introdukován. Konkurence o dutiny je ale pozorovatelná i mezi „datly“ navzájem – větší druhy zabírají a zvětšují si dutiny těch menších, a pro malé druhy je proto výhodné hnízdit v tenkých kmenech či větvích, do kterých se dutina většího druhu nevejde.

Hlavní příčinou neúspěchu při hnízdění, alespoň u větších druhů „datlů“, je ovšem predace. Stromové dutiny sice představují bezpečnější místo k hnízdění než např. větvoví, ale rozhodně ne zcela bezpečné. Hlavní bariérou proti predátorům je malá velikost otvoru, ale i tvrdost dřeva, protože velký predátor se může do dutiny s malým otvorem vlámat, jak činí například kuna lesní u hnízd strakapouda velkého. U datla černého, který má kvůli většímu vletovému otvoru dutiny přístupné pro většinu predátorů, například i pro kunu, plní ochrannou roli hladkost kmene. Někdy datlí černí záměrně osidlují osamocené stromy v pasekách, které někteří predátoři neradi navštěvují. Datel černý také hnízdí vždy výše nad zemí, zatímco např. strakapoud velký s menším vletovým otvorem někdy i jen 30 cm nad zemí. Predátory hnízd datla černého může zmást i větší počet prázdných dutin na menší ploše porostu či několik otvorů do jedné a té samé dutiny. Obrana proti predátorům může být i aktivní. Na to, že „datlí“ zobák vypadá jako smrtící zbraň, které by se měli predátoři obávat, ale nejsou „datlí“ moc agresivní a při obraně hnízda přednostně zalézají do dutiny ve snaze bránit ji zevnitř – tehdy ale mohou nepřítele citelně klovnout a mají přítom krytá záda.

Ale zpět k samotnému hnízdění. Hnízdní dutinu si „datli“ nevystylají a vejce leží jen na vrstvičce třísek vzniklých při dlabání dutiny. Při sezení se rodiče střídají. U „datlů“ pozorujeme vzhledem k jejich tělesné velikosti až neuvěřitelně krátkou dobu inkubace – mláďata datla černého se líhnou po 12–14 dnech, strakapoudi velcí i po 10 dnech, což je srovnatelné s malými druhy pěvců. Mláďata se líhnou malá, holá, bezmocná, s velkým břichem a apetitem, který zajišťuje jejich rychlý růst a vývoj. Nejdříve je rodiče krmí potravou vyvrhovanou z volete, později je potravu přinášena v zobáku. Rodiče s ní přiletují na hnízdo ve stále kratších intervalech, u datla černého přibližně jednou za hodinu, u strakapouda

velkého dokonce i po několika minutách. Mláďata strakapouda velkého v dutině hlasitě žadoní, a to i mezi krmeními, jiné druhy se chovají více tiše. Po 2–3 týdnech šplhají k vletovému otvoru, kde je rodiče krmí, aniž by zalézali do dutiny. Mláďata datlů černých vyletují z dutiny po necelých čtyřech týdnech, strakapoudi asi o týden dříve. Poprvé ve vzduchu bez předchozího tréninku mladí někdy krásně letí, jindy skončí kdoví-kde, třeba i na zemi. Rodiče mláďata doprovázejí či později jen tolerují tak 1–2 měsíce a poté je z teritoria vypudí. Mladí se pak potulují a hledají nové teritorium, obvykle v blízkém okolí. Někteří ale byli zjištěni i stovky kilometrů od místa narození.

Ochrana aneb „nemocný“ les je vlastně zdravý

Foto: Radomír Šálek

Jak mi Liebe sděluje, bývá v reusském Franckém lese datel černý k rozkazu panujících knížat nejen chráněn, nýbrž i tak dalece pěstován, že se mu tam starší stromy, obzvláště javory a jedle nechávají státi. „Tam žil na osamělém loveckém zámečku Jägersruh uprostřed skvostných starých lesů milovník lesa, který dovedl datly přilákat hvízdáním k nepoznání napodobujícím jejich volání a pak krmil je na střeše kolny potemníky, larvami apod.“ Kdo datla černého zná, dovede oceniti, co tato nápadná důvěřivost znamená.

Brehmův život zvířat. Díl III. Svazek 3. Přeložil prof. Jiří Janda. Nakladatelství J. Otto, spol. s r. o. v Praze 1927

Datel černý není bezprostředně ohrožen na svém přežití. Během 20. století se dokonce v Evropě šířil, dodnes se jeho areál posouvá směrem na západ a v obsazených oblastech stoupá jeho početnost. Zvýšila se totiž lesnatost krajiny, byla vyhlášena mnohá lesní zvláště chráněná území a nověji i rozlehlé ptačí oblasti. Více porostů je oproti minulosti obhospodařováno šetrněji. Náročnější druhy „datlů“ ale i přesto ohrožuje přetrvávající nedostatek starších, odumírajících a mrtvých stromů. Takové stromy jsou v hospodářských lesích přednostně odstraňovány a z příliš „vyčištěného“ lesa pak mizí zejména strakapoud malý, prostřední a bělohřbetý. Datlík tříprstý, obyvatel horských pralesovitých smrčín, může být ohrožen oteplováním klimatu, protože jeho hmyzí potravu se vyvíjí rychleji a v době krmení mláďat už je jí méně. Nemilou zajímavostí je, že i přes anatomickou ochranu mozku proti otřesům vznikajícím při tesání „datli“ často hynou při nárazu do prosklených ploch – zejména se to týká v blízkosti člověka žijících žlun zelených a strakapouda velkého. Naproti tomu predátoři a hnízdní konkurenti „datly“ příliš neohrožují: v Severní Americe panovaly obavy z vlivu introdukovaného špačka na místní „datly“, ovšem až na lokální snížení reprodukční úspěšnosti některých populací nedošlo k dramatickému poklesu jejich početnosti. V západní Evropě je novou potenciální hrozbou šířící se papoušek alexandr malý (*Psittacula krameri*).

Jak tedy datlu černému a jeho příbuzným pomoci? Jelikož u lesních druhů záleží především na celkovém stavu porostů, není ochrana „datlů“ zcela v moci jednotlivců, pokud zrovna nejsou vlastníky či správci lesního pozemku. V porostech je totiž nutné zachovat starší stromy pro zajištění kontinuální nabídky potraviny a vhodných kmenů k tesání hnízdních dutin. Vyplatí se neodstraňovat všechny „soušky“ a ani veškeré padlé mrtvé dřevo, které skýtá potravní nabídku. Stabilnější nabídku potraviny a substrátu k dlabání dutin poskytuje v nižších a středních nadmořských výškách listnatý či smíšený spíše než čistě jehličnatý porost, a také věkově různorodý porost namísto rozlehlých stejnověkových „plantáží“. Rychle rostoucí dřeviny jako olše a břízy brzy nabízejí substrát k dlabání dutin a rozpadají se ještě před vytěžením cílového porostu – mohou proto sloužit jako tzv. meliorační

Čerstvě vyvedené mláďe

Foto: Václav Šena

Foto: Dušan Váner (dusanovo.cz)

Z neobvyklé dutiny se dvěma vchody vyhlíží rodiče s potravou vpravo mladá samička a vlevo její bratr

čili zlepšující dřeviny. Záslužná je ochrana konkrétních doupných stromů (více na str. 23). Protože dutiny časem dožívají či ztrácejí kvalitu (což ale neznamená, že strom zcela ztrácí význam), je vhodné ponechávat i vybrané stromy, ve kterých dutiny teprve mohou vzniknout. Mohou to být tzv. „výstavky“ – stromy ponechané při těžbě porostu uprostřed paseky, které shodou okolností datel černý rád obsazuje.

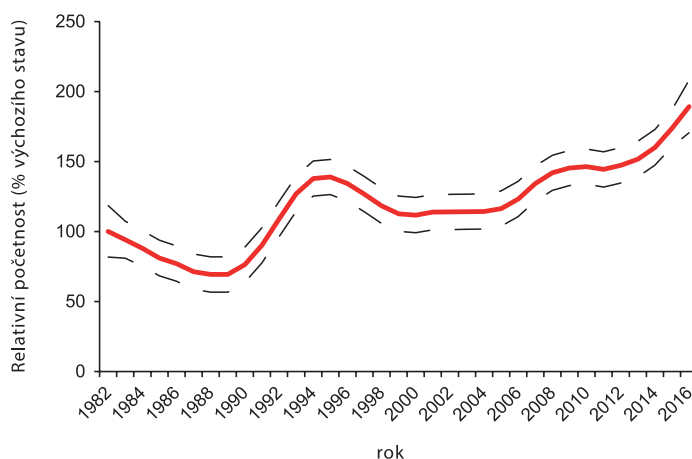
Dalším druhům „datlů“ můžeme v menším měřítku pomoci i na vlastní zahradě. Pokud tam nemáme stromy, zasadíme nějaký – ideálně listnatý, třeba ovocný, ale s vyšším kmenem. Pokud jsme nějaký starý strom zdělili, ponechme jej a určitě nezůstane bez povšimnutí strakapouda velkého, či dokonce zvláště chráněného strakapouda jižního (zahradu ovšem navštívit i další druhy „datlů“). Jako zdroj potravy ocení strakapoudi plodící lískový keř. Trávník méně drásaný sečením a chemií může hostit luční mravence – oblíbenou potravu žluny zelené. Zkrátka, trochu méně přísně vedená zahrada je přívětivým prostředím pro ptáky obecně, „datly“ nevyjímaje.

Sady, parčíky a aleje ve volné krajině i ve městech jsou tradiční součástí naší krajiny. Uznání patří občanským iniciativám, které se s rozumem věnují jejich ochraně, údržbě a obnově, ale i nekončící osvětě veřejnosti, neboť žijeme v době, kdy je médií přizívován strach z pádu stromu na člověka či nárazu automobilem do něj. Samozřejmě, že tato nebezpečí opravdu hrozí, ale při vhodné péči je lze snížit. V současné době často dochází k plošnému nahrazování starších parkových porostů ve městech novými výsadbami, čímž v krátké době hrozí ztráta velkých ploch vhodného prostředí pro „datly“ a další stromové druhy organismů, mnohdy pod hlavičkou „revitalizací“ hrazených z veřejných prostředků určených na ochranu životního prostředí. Je dobré si takových paradoxů všimnout – každý hlas se počítá.

Naproti tomu umělými dutinami – hnízdními budkami – „datlům“ příliš nepomůžeme. V USA se nicméně takové „speciální“ budky pro „datly“ používají. Před sezonou je potřeba je vyplnit hoblinami, aby si je „datli“ mohli jakoby sami vydlabat. Samozřejmě, že drsný povrch budky, případně pobití kůrou, aby po ní „datli“ mohli šplhat. Tamtéž byla zkoušena další metoda umělé hnízdní podpory „datlů“: do lesních porostů byly instalovány polystyrenové imitace kmenů pro dlabání dutin a některé druhy „datlů“, zejména malý strakapoud osíkový (*Dryobates pubescens*), v nich dutiny opravdu dlabaly, ale nehnízdily v nich. Tyto dutiny pak byly ochotně využívány zejména sýkorami. Umělá podpora „datlů“ je tedy na rozdíl od podpory sekundárních dutinových hnízdičů neúčinná. Ostatně, není ani nutná. Datel černý a jeho příbuzní jsou klíčovými články v koloběhu lesního života,

Datlí vzestup

Početnost datla černého podle údajů Jednotného programu sčítání ptáků v ČR stoupá – graf ukazuje průměrný trend početnosti (červená linka) a interval spolehlivosti jeho statistického odhadu (černá čárkovaná linka). Početnost ostatních našich druhů „datlů“ taktéž stoupá nebo je stabilní. Kromě více rozšířených druhů, což jsou žluna zelená a šedá, datel černý, strakapoud malý, prostřední a velký, u nás žijí také druhy vyskytující se jen v některých regionech – datlík tříprstý, strakapoud bělohřbetý a jižní.

Datlí ztráty a nálezy

Mezi „datly“ ve světě najdeme jak hojné a široce rozšířené druhy, tak i druhy celosvětově kriticky ohrožené (např. datel okinawský, *Dendrocopos noguchii*) či dokonce vyhynulé (datel *Colaptes oceanicus*). Mediálně známý je případ datla knížecího (*Campephilus principalis*), který na jihozápadě USA prokazatelně žil ještě ve 40. letech 20. století, ale od té doby nebyl jeho výskyt doložen. V senzaci a článku v prestižním vědeckém časopise *Science* vyústilo „znovuobjevení“ tohoto druhu v roce 2004, které je ovšem skeptičtějšími odborníky zpochybňováno. Podobně je tomu u vůbec největšího datlovitého ptáka – datla císařského (*C. imperialis*; viz str. 2). Oba druhy jsou v červeném seznamu IUCN vedeny jako druhy kriticky ohrožené. Velké druhy „datlů“ patří častěji mezi ohrožené druhy, protože mají velké prostorové nároky a potřebují velké stromy k dlabání dutiny. Zejména tropické druhy jsou ohroženy rozsáhlým odlesňováním.

do kterého patří stromy, dřevokazné houby, hmyz a další organismy, z nichž mnohé jsou svojí existencí na „datlech“ závislé. Vhodnou ochranou „datlů“ tedy chráníme celý lesní ekosystém – jinak než správnou péčí o lesní porosty, rozptýlenou zeleň či jednotlivé staré stromy toho zdaleka nedocílíme.

Možná právě v tuto chvíli se někde nedaleko prohánějí datlové při svých jarních šarvátkách, jako každý rok vydlabávají hnízdní dutinu, nebo již vyvádějí své potomky, kteří zajistí přežití datlího rodu. Budeme-li chodit přírodou s otevřenýma očima, můžeme být alespoň na chvíli u toho.

Martin Paclík | Pracuje jako zoolog Muzea východních Čech v Hradci Králové. Jeho odborným zájmem je problematika hnízdění a zimního nocování ptáků v přirozených stromových dutinách. Je šéfredaktorem časopisu *Sylvia*. Věnuje se chovu ohrožených lokálních plemen domácích zvířat, zejména české slepice zlatě kroupnaté.

Přítomnost živočichů v přírodě můžeme zjistit, aniž je spatříme nebo uslyšíme. Zanechávají totiž po sobě více či méně nápadné pobytové stopy. Jsou jimi požerky, tedy zbytky potravy a různé stopy po jejím získávání, trus, peří, obydlí (dutiny, nory, hnízda), kosti, zuby, stopy v měkké půdě nebo na sněhu atd. Nejlepším obdobím pro hledání pobytových stop šplhavců je zima, kdy snadněji objevíme dutiny i rozmanité potravní otvory, protože stromy jsou bez listů. U mnohých děr a požerků je velmi těžké až nemožné určit, který druh je jejich původcem, ale některé jsou druhově typické.

Foto: Dušan Váňar (dusanovo.cz)

Samice strakapouda velkého přináší potravu do dutiny s typickým kulatým vletovým otvorem

Obydlí

Poměrně často v lese objevíme hnízdní dutiny, i když třeba právě nepoužívané. Důležitými indiciemi pro určení jejich původce jsou výška nad zemí, tvar a průměr vletového otvoru a také zdravotní stav stromu. Do zdravého stromu tesá pouze datel a strakapoud velký, ostatní druhy, zejména strakapoud malý, prostřední a bělohřbetý, potřebují dřevo měkčí, zteřelé, v odumírajících až mrtvých stromech.

Dutina datla černého má oválný až kapkovitý vletový otvor o velikosti přibližně 12 × 8 cm. Ostatní druhy mají otvory spíše kruhové a menší – např. dutina strakapouda velkého má průměr 5 cm, strakapouda malého jen kolem 3 cm. Vletový otvor má vždy hladké, začištěné okraje. Výška umístění dutin je značně variabilní, platí ale, že velmi nízko položené dutiny patří některému ze strakapoudů, zatímco datel obvykle tesá ve výšce nad 8 m.

Šplhavci mívají ve svém teritoriu dutin více; některé používají k nocování, v jiných hnízdí, další jsou už staré a nepoužívané. Často také narazíme na nedokončené dutiny. U nich vidíme jen slepě končící výklenek velikosti vletového otvoru. Pata stromu s nově dokončenou dutinou bývá pokryta dřevním prachem a pod stromem najdeme velké množství jemnějších a kratších třísek (max. 6 cm), než jaké nalézáme u potravních otvorů. Staré dutiny se zase vyznačují bortícími se stěnami, a tudíž zvětšeným, již nepravidelným otvorem.

Požerky

Datlí otvory po dobývání potravy ze dřeva jsou oválné výklenky nepravidelného tvaru, s hrubými nezačištěnými okraji, o velikosti a hloubce až několik desítek cm. Nacházejí se v nižších partiích stromu a nevedou do komůrky jako v případě hnízdní dutiny. Na zemi v okolí takového stromu najdeme velké třísky. Datel dokonce dokáže zcela rozštípat trouchnivějící mrtvý strom, ať stojící, nebo už padlý na zem. Jindy zase jen oloupe kůru, jež i 10 cm dlouhé pásky pak leží pod stromem. Velcí kopytníci jako jelen nebo los také strhávají kůru, ale ta pak zůstává viset v dlouhých pruzích z kmene.

Datel černý ze dřeva vytesává všechna stadia hmyzu, ale především dřevokazné mravence rodu *Camponotus*, kteří dorůstají délky až 18 mm. Budují si rozsáhlá sídla, jejichž chodbičky jsou patrné, když datel odkryje vrstvu dřeva. Najdeme-li u padlého kmene či pařezu třísky a kousky napadeného dřeva promíchané s živými i mrtvými mravenci, objevili jsme krmíště datla, kam se rád vrací i opakovaně, dokud zdroj nevyčerpá. Dokáže se krmit i hodiny, přičemž při jediném krmení pozře až 1000 mravenců rychlostí kolem 60 kusů za minutu.

Po datlovi a také po žlutě můžeme nalézt rozhrabané zemní mraveniště. To je nejen zdrojem potravy, ale ptáci se tu věnují i tzv. mravenčení. Rozzlobené mravence

po sobě nechávají lézt, a dokonce si je i zobákem aktivně umísťují do peří. Předpokládá se, že mravenčí kyselina odpuzuje parazity a pomáhá udržovat peří v dobrém stavu. Je také možné, že mravenci zbavení kyseliny jsou lépe stravitelní.

Strakapoudi a datlík tříprstý zanechávají ve dřevě kruhové, kónicky se zužující několikacentimetrové otvory, kterými dobývají hmyz. Zvláště na jaře pak můžeme najít stopy po tzv. „kroužkování“ – ještě menší a mělčí otvůrky v řadách kolem kmene, které jim slouží k sání mízy.

Nalezneme-li velké množství rozklovaných rozježených šišek s nepravidelně rozsekanými šupinami většinou u paty stromu, ocitli jsme se u „kovárny“. Tak nazýváme místo, kde zejména strakapoud velký dobývá z plodů olejnatá semena. Poslední šiška většinou ještě bývá zaklesnutá v kůře v místě, kterému říkáme kovadlina. Tam si ji strakapoud upevňuje špičkou ven, aby ji mohl pohodlně opracovat zobákem. Někteří strakapoudi a brhlík lesní si v kůře dělají malé šterbiny, kam upevňují oříšky.

Vlašské ořechy a lískové oříšky jsou vyhledávanou potravou nejen šplhavců, ale i třeba sýkor či brhlíků a drobných hlodavců. Ptáci k jejich rozbití používají samozřejmě zobák, a okraje otvoru ve skořápce jsou proto kostrbaté a nerovnoměrné. Je-li otvor pravidelný

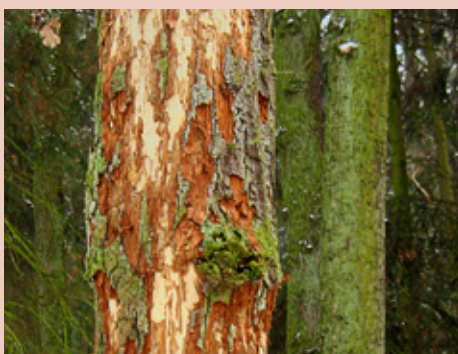

Foto: 3x Martin Pařík

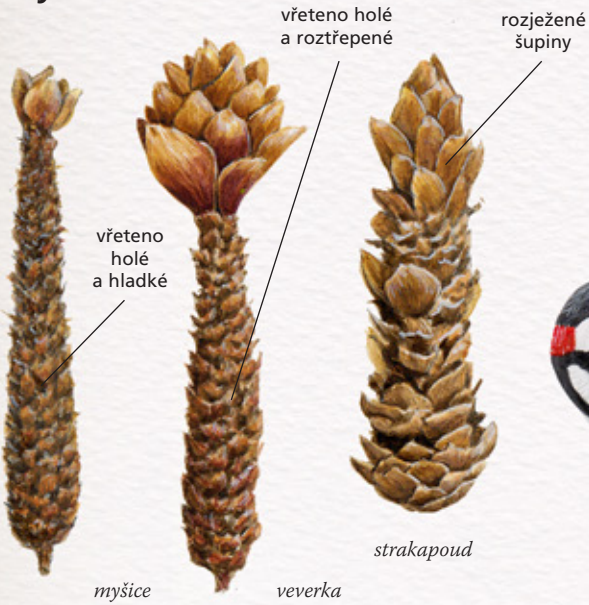
Datlí černí netesají vždy hluboko do dřeva, často jen odlupují kůru, aby se dostali k broukům žijícím mělce pod ní. Někdy odloupnou jen pár šupinek, jindy strom zcela „oholí“.

Pobytové stopy

Ilustrace: Jan HOŠEK

Požerky

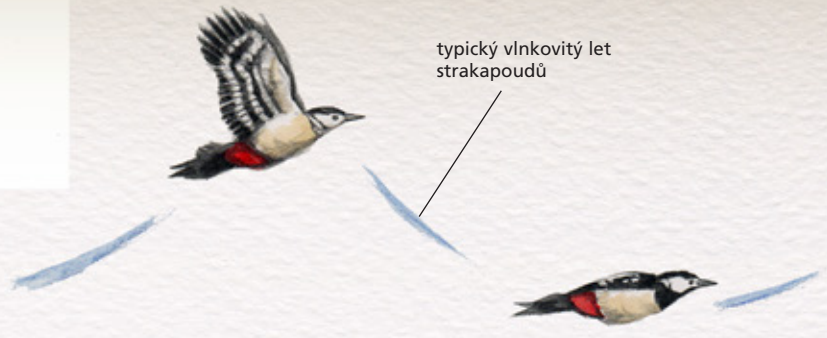
smrkové šišky

borové šišky

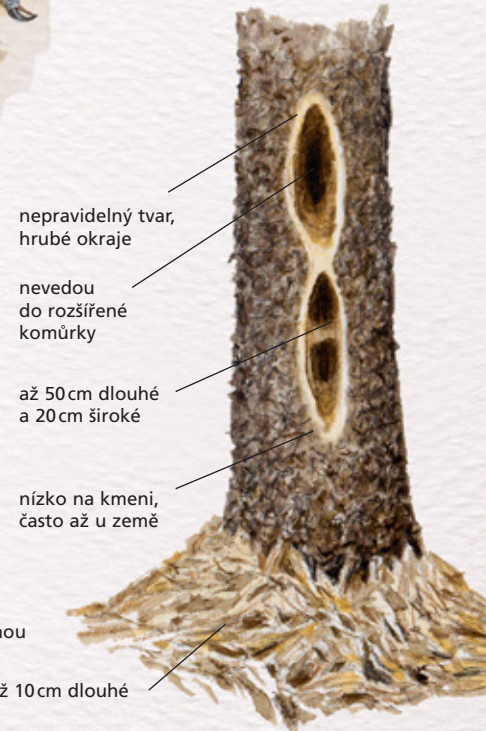
vlašské ořechy

potravní otvory

datel

mravenčení – žluna zelená sbírá mravence ze země nejen jako potravu, ale dává si je i do peří

lískové oříšky

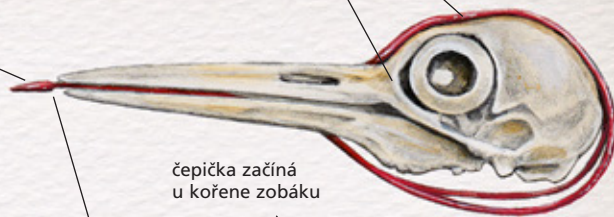
přímý let datla

jazyk po vytažení přesahuje zobák o 5 cm

prodloužený jazykový aparát – pohyblivá výztuha jazyka

pružící porézní kostní tkáň mezi zobákem a mozkovnou

čepička začíná u kořene zobáku

špička s háčky

Hnízdní dutiny

nepravidelný tvar, někdy jen štěrbin

přirozená dutina (vzniklá vyhníváním, např. po vylomené větvi)

kulatý vletový otvor

hladké okraje

strakapoudi a žluny

průměr 2,6 cm (s. malý) až 4,5 cm (s. velký) už od 0,5 m nad zemí

průměr 6,5 cm (žluny) obvykle výše než 6 m nad zemí

hladké okraje

datel

oválný vletový otvor: 12–15 x 8–12 cm, obvykle výše než 8 m nad zemí

šplhavá noha se dvěma prsty dopředu a dvěma dozadu

štetinovitá pera chrání nozdry před vdechnutím třísek

ad. M

Datel černý

(*Dryocopus martius*)

Velikost: 40–55 cm

Rozpětí křídel: 64–73 cm

Prostředí: rozlehlé listnaté, jehličnaté a smíšené lesy s podílem starých stromů a mrtvého dřeva

Výskyt v ČR: celoročně

Stav a početnost v ČR: mírný vzestup, 4–8 tisíc párů

černé čelo

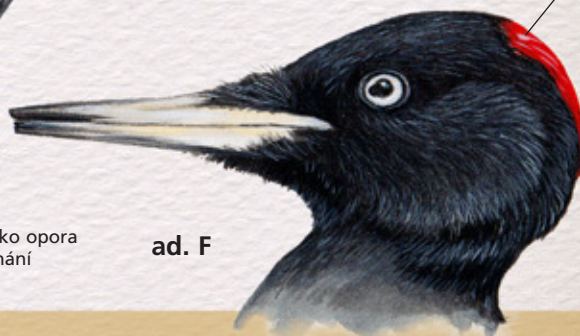
juv. F

čepička až na temeni

ocas jako opora při šplhání

ad. F

Literatura

- ▼ Miroslav Bouchner: *Stopy. Aventinum Praha*, 1990
- ▼ Roy Brown: *Tracks and Signs of the Birds of Britain and Europe. Bloomsbury Publishing*, 2003
- ▼ Klaus Richarz: *Atlas stop zvířat. Academia Praha*, 2008
- ▼ Lars-Henrik Olsen: *Tracks and Signs of the Animals and Birds of Britain and Europe. Princeton University Press*, 2013
- ▼ Gerard Gorman: *Pocket Guide to Tracks and Signs. Bloomsbury Publishing*, 2014
- ▼ Franck Hecker: *Poznáváme zvířata podle stop. Víkend*, 2015
- ▼ Hans-Heiner Bergmann, Siegfried Klaus: *Spuren und Zeichen der Vögel Mitteleuropas: Entdecken – Lesen – Zuordnen. Alula*, 2016

Foto: Gerard Gorman

Aby se mu lépe vybírala semena, zaklíní si strakapoud velký šišku v tzv. kovárně tvořené rozsouchou dvou kmenů

Foto: Gerard Gorman

Malé mělké kroužky v kůře jehličnanů vytesávají datlící tříprstí (ale i strakapoudi), aby získali mizu. Těto metodě se říká kroužkování.

Při dobývání dřevokazných mravenců tesá datel černý velké potravní otvory často nízko u země. Pod nimi jsou nahromaděny třísky dlouhé až 10 cm.

Foto: Petr Šaj (BirdPhoto.cz)

a lemovaný otisky zubů, pravděpodobně jej vyhlodala myšice lesní. Veverka zase svými hlodavými zuby nejprve udělá rýhu po obvodu ořechu a pak jej rozlouskne na dvě poloviny s hladkými okraji. Po jejím hodování najdeme celou hromádku čistě rozpulených skořápek.

Způsob, jakým byla vybrána semena ze šišek, nám napoví hodně o jejich konzumentech. Veverka z nich semena vytrhá a vykouše a zanechá po sobě hromadu šupin a šišek s holým a roztrpeným vřetenem. Je-li vřetenem zcela hladké, pochutnávali si na něm nejspíše myšice lesní nebo norník rudý, kteří šupiny vykusují těsně u vřeteně. Křivka obecná zase šupiny vyvrací a rozštípá svým překříženým zobákem, který je dokonalým nástrojem pro vybírání semen.

Objevíme-li šišky, ořechy nebo žaludy v dutině, může jít o zásobárnu sojky, případně některých savců jako veverky nebo plcha velkého. Datel černý si ale potravu do zásoby neukládá, stejně jako nepoužívá kovadliny ani nekroužkuje kůru k pití mízy.

Peří

V přírodě najdeme většinou jednotlivá pera (nápadné jsou zejména letky a ocasní pera), která pták ztratil při podzimním pelichání nebo při souboji s predátorem. Byl-li vítězem predátor, pak uvidíme na zemi celou hromádku nejen obrysových, ale i prachových per, letek a ocasních

per, někdy včetně běháků či dalších ostatků. Datlí pera jsou téměř nezaměnitelná, jsou velká a celá černá, rýdovací pera (obr. vlevo) jsou velmi tuhá. Také letky (obr. více vlevo) a rýdovky strakapoudů mají typický vzhled – jsou černé s různě velkými bílými skvrnkami.

Martin Pačlík, Alena Klvaňová

Atlas per na featherbase.info. Mnoho dalších informací a fotografií naleznete na stránkách Gerada Gormana: tracksandsigns.blogspot.cz a woodpeckersofeurope.blogspot.cz

k dalšímu čtení

Peter Wohlleben: Tajný život stromů. Co cítí a jak komunikují. Objevování fascinujícího světa. Nakladatelství Kazda, Rájec-Jestřebí 2016, 206 stran; www.knihykazda.cz

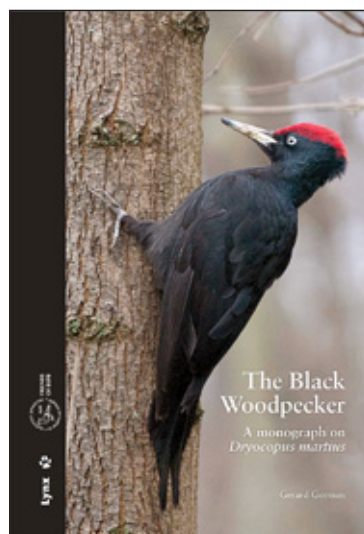
Gerard Gorman: The Black Woodpecker. A monograph on Dryocopus martius. Lynx Edicions, Barcelona, 2011, 184 stran; www.lynxeds.com. K zapůjčení v knihovně ČSO, Na Bělidle 34, Praha 5

Německý lesník Peter Wohlleben, který se věnuje šetrnému lesnímu hospodářství v Porýní, autor několika bestsellerů o lese a ochraně přírody, nabízí zcela jedinečný pohled na stromy. Vychází z vědeckých studií, ale hlavně ze své celoživotní zkušenosti. Dozvídáme se, že stromy mají paměť, komunikují spolu, v nepříznivých dobách dokáží spolupracovat a posílat si pomocí kořenů živiny, rozeznávají vlastní potomstvo nebo že listy vysílají aromatické signály po napadení predátory jako varování okolním stromům.

V některých pasážích se projevuje fakt, že autor je spíše praktik než vědec, některé nepřesnosti (např. v terminologii) snad mohly vzniknout v překladu, všimnou si jich ale pravděpodobně pouze odborníci. Hlavní přínos knihy však tkví v tom, že čtivou a přístupnou formou představuje laické veřejnosti skutečnosti, které jsou možná známy botanikům, ale rozhodně nejsou ve všeobecném povědomí obyčejných návštěvníků lesa. Přitom znalost a uvědomění si těchto pro nás mnohdy nových a často fascinujících faktů ze skrytého života stromů nám může pomoci přehodnotit náš postoj k lesu jako živoucímu celku, který zasluhuje naši ochranu.

Až půjdeme do lesa hledat šplhavce a jejich stopy, budeme se díky této knížce dívat na stromy zcela novými očima.

V předkládané monografii se o datlovi dozvídáme takřka vše, co je dnes vědě známo, a to velmi čtivou formou (vládneme-li angličtinou). Autor, světověznámý odborník na čeleď datlovitých, nás seznamuje s původem druhu, popisuje jeho anatomické a morfologické zvláštnosti, početnost a rozšíření, přičemž odpovídá i na častou otázku, proč datel nežije ve Velké Británii. Vyvrací domněnku, že by nedokázal překonat velkou vodní plochu, neboť kolonizoval mnohé jiné ostrovy, a odpovídá, že hlavní příčinou je zřejmě nedostatek vhodné potravy. Další ze třinácti kapitol se věnují např. poznávání v terénu, zvukovým projevům, získávání potravy a vztahům s člověkem. K nejzajímavějším pak patří stati o chování, hnízdění a vztazích s jinými druhy. Knížku doprovázejí černobílé a barevné kresby, sonogramy zvukových projevů, mapy, unikátní fotografie a vyčerpávající bibliografie.

Po přečtení této útlé knížky získáme jasnější představu o datlím naturelu a při příštím setkání už nám bude připadat jako starý známý.

Alena Klvaňová

Krutihlavovy hlavolamy aneb nad čím krutihlav kroutil hlavou

Milé děti, mám radost, že se mezi ptáky roku dostala i naše rodina. Pravda, já jsem mezi svými příbuznými něco jako bílá vrána. Dutiny netesám, moc toho po kmenech stromů nenašplhám, a ještě na zimu odletím do Afriky. Jednou jsem se ptal datla, proč po lese poletuje a tesá do stromů a proťukává je, když zrovna žádnou dutinu nedělá. Místo pořádného vysvětlení mi vyprávěl pohádku.

POHÁDKA O DATLOVI

Bylo nebylo, daleko či blízko, kdo ví. Ale určitě to zažil každý z vás. Jednou takhle v únoru, když přešly Hromnice a sluníčko svítilo denně o hodinu více, usedl vysoko na svůj strom kos a začal rozjimat: „Milé jaro, kde jsi, kde jsi zatoulané? Zima zebe, brrr. Zimo, běž pryč!“ Za kosem přiletěli další ptáčkové. Koňadra začala s kosem notovat: „Zimo, zimo, jdi pryč, jdi pryč!“ To strnad byl zvědavý na své kamarády, kteří na zimu odletěli: „Kdo se první objeví?“

Netrvalo dlouho, asi tak měsíc, a na kosím stromě se objevil budníček. A hned se zeptal ptáčků svoji jednoduchou písničkou: „Už jsem tu, už jsem tu, to jsem já, budníček, jak jste se tu měli?“ Ptáčkové hned spustili, každý chtěl odpovědět budníčkovi. To bylo nějakého švitoření. „Zima byla tuze dlouhá, nebylo nic do zobáčku, ouha, ouha!“ vyprávěl strnad.

budníček menší

lejsek černohlavý

sýkora koňadra

Budníček odpověděl: „To se ví, to se ví, zimo zlá, už běž pryč!“ Kos ptáčky ujistil: „Jaro přijde, přijde, už brzy.“ „Jak chcete jaro přivítat?“ zeptal se strnad. „Zazpívejme!“ vyzval kos. „Souhlasím, souhlasím,“ přidala se koňadra. „Jedna píseň nestačí, to chce hlahol jináč!“ opáčil strnad.

Nakonec se ptáčkové domluvili, že nacvičí koncert. Každý bude zpívat svoji písničku, ale potřebují dirigenta, který bude udávat rytmus, aby ptačí orchestr ladil. Radili se, kdo by měl být dirigentem. Měl to

být někdo, koho znají, kdo má pěkný černý frak jako správný dirigent a kdo umí do taktu pěkně ťukat. Volba padla na datla. Každý z ptáčků mu odevzdal své noty, udělali s datlem pár zkoušek. Secvičeno, dojednáno. Teď už jen stačí, aby jaro přišlo.

Kde se vzal, tu se vzal, lejsek přiletěl ze zimoviště a hned se ozval: „Vrzy vrzy vrzy, zobáček mi neumrz, byl jsem v teple, v Africe, brzy budou letnice.“

„Co je? To snad né, to snad né!“ ulekla se koňadra a kos zvolal: „Jaro je tu, je tu, ptáčkové zlatí, zazpívejme! Dirigente, přileť sem!“ „Kdepak jsi, kdepak jsi?“ hledala datla koňadra. I budníček hledal, ale marně: „Nikde ho nevidím, tu není, tam není.“

Když datla nenašli, chvíli se radili a nakonec, aby jaro alespoň nějak přivítali, spustili bez dirigenta. Každý ptáček pěl svou písničku, jak nejlépe uměl.

A dirigent datel? Ten dodnes poletuje po lese a proklepává stromy. Stále hledá ten svůj dutý strom, do kterého si uložil noty, aby se mu během jarních deštů nerozmočily.

Čím to, že ho dosud nenašel? Třeba to bude tím, že jeho strom lidé pokáceli a v tom spěchu, v tom zápalu kácení stromů si ani nevšimli, že i takový dutý strom, třeba i trouchnivý, má v lese svůj úkol a že do lesa patří a může být užitečný i někomu jinému.

Pohádka je to pěkná. Tak pro malé datlíky, když je rodiče musí vysedět. Jenže mně v hlavě vrtala myšlenka, jak to je doopravdy, a dotírala vytvrle; ať jsem kroutil hlavou sebevíc, nezbavil jsem se jí. Zaletěl jsem tedy za datlem ještě jednou. Odpověď mi vybubnoval do kmene stromu a prý, přečti si to:

Hleděl jsem na tu hromádku třísek a kroutil nad ní nevěřícně hlavou. Potom jsem si všiml, že má určitý řád. Stejně si však s tímto lesním písmem od datla nevím rady. Umíte to přečíst vy? Napište mi, prosím, jak zní vzkaz od datla. Díky!

Krásné předjaří vám, milé děti, přeje váš Krůťa!

Foto: Zdeněk Tyllér

Foto: Zdeněk Tyllér

Stará, hodně rozšířená datlí dutina s trouchnivějícími stěnami a kusy trouchu na dně ukrývá mláďata a zároveň už i vejce z další snůšky

O dutinách a jejich nájemnících

Ptáci umísťují svá hnízda na různé podklady. Otevřená hnízda jsou více vystavena povětrnostním podmínkám, naopak hnízda v dutinách jsou více chráněná. Většina šplhaviců a několik dalších druhů, například sýkora babka nebo sýkora lužní, je schopna dutiny sama vytesat do kmene či větve stromu. Ostatní jsou odkázáni na různé otvory, třeba po uhnílych větvích, anebo na dutiny vytvořené jinými druhy ptáků.

Velké dutiny po datlovi černém jsou využívány celou řadou živočichů. Od roku 2009 každoročně sleduji obsazenost 35 datlích dutin vytesaných v bucích v okolí obce Voleč na Pardubicku (250 m n. m.). Dutiny mají různou velikost a stáří a liší se i věk a velikost buků, ve kterých jsou vytesány. Průměr kmene u dutiny se pohybuje od 40 do 80 cm. Dutiny jsou většinou ve výšce 8 metrů, mají vletový otvor o šířce 8 cm a výšce 12 cm, vnitřní šířku od 20 do 65 centimetrů a hloubku i takovou, že ani při zasunutí ruky až po rameno nejsem někdy schopen dosáhnout na dno nebo strop dutiny.

Dutiny kontroluji jednou až čtyřikrát od konce března do poloviny června, abych zjistil, kdo je obsadil. Vy to ale prosím nezkoušejte, není to jen tak. Jako spolupracovník Kroužkovací stanice Národního muzea a držitel speciálního povolení mohu kroužkovat ptačí nájemníky dutin včetně zvláště chráněných druhů. Tímto způsobem můžeme zjistit, zda se ptáci na svá místa vracejí, anebo kam zaletují. Podle potřeby se domluví s místním

hajným na povolení vjezdu autem do lesa a se svým otcem Milanem Tyllérem nebo spolupracovníkem Martinem Pačlíkem na výpomoc. Ačkoli objet všechny dutiny může zabrat i celý den, kontroly jednotlivých dutin trvají jen krátkou dobu. Ráno naložím žebřík, jisticí lezecké vybavení, fotoaparát, miniaturní kameru na teleskopické tyči, ptačí kroužky, zápisník, velkou svačinu na celý den a jede se. K dutinám stoupám po žebříku, zatímco dole můj pomocník žebřík drží, aby bylo lezení bezpečné. Nahoře se zajistím lanem kolem kmene a až poté kontroluji obsah dutiny. Sahaní naslepo do dutiny se mi příliš neosvědčilo – po zkušenosti s drápy puštíka zaseknutými v ruce raději nejprve vyfotím obsah dutiny, abych zjistil, co číhá na dně. Tato metoda mi uchránila ruku od dalšího nepříjemného setkání, a to s kunou lesní, která v dutině přespávala a až po bliknutí blesku se prozradila zamručením. U vyšších dutin si pomohu miniaturní kamerou na teleskopické tyči, jejíž dosah někdy ještě prodloužím větví.

Většina místních dutin je obsazena **holubem doupačkem**, jehož populace tu čítá na 15 párů. Tento modrošedý sympaťák se od holuba domácího liší leskle zelenými skvrnami po stranách krku, hrudi lehce vínového nádechu a dvěma neúplnými černými pruhy v křídlech. Ze zimovišť pyrenejské oblasti jihozápadní Francie se vrací již koncem února a začne se ozývat typickým houkáním „humb“, které můžeme slyšet i na velkou vzdálenost. Do mediteránní oblasti se vrací v říjnu, ale v přívětivějších zimách vymění Francii třeba i za jižní Moravu. Vytváří stálé páry a do vybrané dutiny nanosí několik málo větviček, z kterých utvoří skromné hnízdo. Do něj pak holubice už koncem března naklade dvě bílá vejce. Na hnízdě se střídají oba

Foto: Zdeněk Tyllér

Holá datlí mláďata připomínají spíše malé dinosaury či ptačkoještěry a i jejich skřeky znějí jako z jiného světa

Foto: Zdeněk Tyllér

Občas se na stropě datlí dutiny usadí i kolonie netopýrů; na snímku netopýří rezaví

Foto: Zdeněk Tyller

Do dutin po datlovi se vejde i tak velká sova, jako je puštík obecný – mládě při kroužkování

rodiče přibližně 18 dní. Holoubata krmí nejprve kašovitou hmotou z volete a potom tím, co kde sezobnou – semeny a květními pupeny různých rostlin. Pozoruhodná je schopnost doupňáků odchovávat mláďata a zároveň sedět na další snůšce v jedné dutině podobně jako je tomu u holuba domácího. Než mláďata vyletí z dutiny do světa, zabere to i další tři až čtyři týdny, a tak díky této schopnosti mohou mít dokonce tři i více snůšek během jedné hnízdní sezony, která v nížinách končí v červnu.

Doposud se mi podařilo okroužkovat na 50 holoubat, neobdržel jsem však jediné zpětné hlášení. V dutinách se kromě holuba doupňáka každoročně setkávám i s **puštíkem obecným**, **sýkorou koňadrou**, **brhlíkem lesním** či **špačkem obecným** nebo s **netopýrem rezavým**. Jen v některých letech jsem v dutině objevil **lejska bělokrkého**, **sýkoru modřinku**, **žlunu zelenou** anebo **kunu lesní**. Kuna ovšem dutiny průběžně navštěvuje, o čemž svědčí viditelné škrabance po jejích drápech na kmenech buků. Ročně vyplení nejméně pět dutin s mláďaty holuba doupňáka.

Samozřejmostí je i každoroční setkání s **datli černými**. Pravidelně zde hnízdí tři páry, z toho dva mají dutinu v dostupné výšce, a tak zde kroužkují mláďata. Když lezu k dutině a rodič je poblíž, vždy se párkrát ozve protáhlým pískáním, vzácně i naletuje, ale většinou jen sedí tiše na kmeni opodál a pozoruje. Datli mívají často tři, někdy i čtyři mláďata. Když už jsou větší a opeřená, vykukují ven z dutiny a vyhlíží rodiče s potravou. Predaci kunou jsem u datlích hnízd ještě nezaznamenal. Datli jednou za čas změni hnízdní dutinu a do té předchozí se pak nastěhuje třeba brhlík lesní, který si zalepí vchod hlínou. Datli vytvářejí příbytky rozličným nájemníkům – na malém prostoru vhodného lesa mohou vytvořit četná hnízdiště a doupata nejen pro běžné druhy, ale i pro ohrožené holuby doupňáky nebo netopýry.

Foto: Zdeněk Tyller

Než vložím ruku do dutiny, nejprve vyfotím, co se v ní ukrývá – třeba překvapenou kunu s mláďaty

Zdeněk Tyller | pracuje na katedře zoologie Univerzity Palackého v Olomouci. Zkoumá dutiny v zemi i v létě a ve volném čase se toulá krajinou.

Co o datlech prozradily kroužky

Foto: Zdeněk Tyller

Datli černí se kroužkují převážně jako mláďata ve věku dvou až tří týdnů

Psát o migraci datla černého se může na první pohled jevit jako nezáživné. Stejně jako další evropské šplhavci (s výjimkou krutihlava) patří k typickým představitelům stálých druhů, u nichž se vzdálenější přesuny týkají pouze rozptylu mladých ptáků v rámci hledání a obsazování nových teritorií. To platí i pro severské populace. Údaje z odchytových stanovišť na jihu Finska sice ukazují na vyšší početnost odchycených mladých ptáků v podzimním období, ale rozhodně se nejedná o tah nebo invaze známé např. u strakapouda velkého. Zajímavým zjištěním je výrazná převaha samic. Téměř 90 % mladých ptáků odchycených na podzim na odchytovém stanovišti Hanko v jižním Finsku byly samice, což naznačuje jejich výraznější pohnízkový rozptyl. Dálkové přesuny přesahující 100 km jsou ale i u severských populací výjimečné. Norské kroužkovací výsledky ukazují nejdelší přesun 139 km (jižní Norsko – Švédsko), pták kroužkovaný v březnu v Dánsku byl po 4 letech nalezen v Norsku ve vzdálenosti 409 km. Nejdelší přesun finského ptáka byl

zaznamenán na vzdálenost 326 km, ale průměrný rozptyl mladých ptáků v prvním roce života činí pouze 13 km (0–114 km).

Zdálo by se, že ve střední Evropě bude situace s pohyby datla ještě fádňejší než na severu, nicméně naše (byť velice skrovné) výsledky kroužkování jsou velice zajímavé. Celkem u nás bylo označeno více než 1700 datlů, naprostá většina z nich (téměř 80 %) v posledních 30 letech, a získáno 31 zpětných hlášení. Dálkové přesuny ale překvapivě nacházíme ve výsledcích kroužkovací stanice LOTOS, působící na našem území v 1. polovině 20. století. Mláďata kroužkovaná vedoucím této stanice Kurtem Loosem v letech 1914–1921 na Mělnicku byla v prosinci první zimy života nalezena v jižním Polsku (113 km), u Nového Města na Vysočině (152 km) a nejdále až v severním Porýní v Německu (529 km). Další dva výsledky pocházejí od mláďat z jednoho hnízda označených v roce 1926 – první z nich bylo nalezeno již počátkem srpna ve vzdálenosti 28 km, druhé pak v listopadu ve vzdálenosti 46 km. Z 20. let minulého století pochází i další dálkový nález – mládě označené v květnu 1928 v Dolním Sasku bylo v prosinci téhož roku střeleno na Prachaticku (507 km). Další podobný nález byl zaznamenán až po 80 letech u mláďate z Děčínska nalezeného v srpnu v Německu (115 km). Zbývající naše recentní výsledky víceméně potvrzují vysokou věrnost hnízdišti u dospělých ptáků a nedaleký rozptyl u mláďat (0–21 km). Vysvětlení dlouhých přesunů mladých datlů v minulosti možná tkví ve struktuře tehdejší krajiny, zejména zastoupení lesních porostů a jejich stářím. Oproti dnešní zalesněné krajině byla ta na počátku 20. století v podstatě holá, vypasená, pouze s řídkými a mladšími lesními porosty (zejména vysazenými po větrných kalamitách z konce 19. století). Biotopy vhodné k hnízdění datlů byly zřejmě vzácné – starších stromů vhodných ke hnízdění a sběru potravy bylo pomálu, a mladí datli si tak museli hledat teritoria často velice daleko od rodného hnízda. Inu, nebylo lehké býti před 100 lety datlem...

Datel patří mezi poměrně dlouhověké ptačí druhy. Na základě výsledků kroužkování je nejstarším zaznamenaným datlem čtrnáctiletý finský kroužkovanec. Náš nejstarší datel byl kontrolován po šesti letech od označení.

Jaroslav Cepák

Jak se kroužkují datli

Známe ho snad všichni z lesa a z písničky od Zdeňka Svěráka a Jaroslava Uhlíře, kde se zpívá: „Datel, datel, datel léčí za pakatel. Je to doktor lesní, všechny nemoci sní!“ Jaké to ale je, setkat se s tímto plachým ptákem „tváří v tvář“?

Kroužkovat datle černé jsme v rámci činnosti našeho dobrovolného ekologického spolku (DES OP) začali v roce 2008. Byla to tak trochu náhoda, jelikož k první dutině s mláďaty nás přivedl kolega dřevorubec Vlasta Voráček s tím, že ví ještě o dalších lokalitách.

První čtyři roky byly nádherné, okroužkovali jsme celkem 89 mláďat. Rychle jsem nabyl klamného dojmu, že kroužkování datlů je vlastně legrace, a objednal si 200 kroužků pouze na datle. Kontaktoval jsem i další lesáky a kolegy a rázem měl lokalit s dutinami datlů víc.

Jak asi tušíte, z přemrštěné objednávky kroužků mám většinu ještě dnes a z mé kariéry specialisty na kroužkování datlů černých zbylo jen pár postřehů, o které bych se s vámi rád podělil.

Při lezení k datlím hnízdům používáme vysouvací žebřík a lezecké jištění. Vpravo záchrana dvou datlích mláďat z přelomené osiky.

Foto: 2x archiv DES OP Plzeň

Z křiklounů tichá mláďata

V prvních sezonách kroužkování datlích mláďat jsme přijeli na lokalitu, poohlédli se po starých dutinách, pokleпали klackem na kmen či zaškrábali na kůru, a pokud se z dutiny ozvala mláďata či vylétl dospělý jedinec, šli jsme kroužkovat. Když nám vystačil dlouhý žebřík, byla to pohoda. Manželka Hanka vylezla nahoru, strčila svou levou ruku téměř až po rameno do dutiny a začala vyndávat mláďata. My ostatní je dole okroužkovali a v plátěném pytlíku opatrně poslali zpět. Celá akce pak i se zabezpečením dutiny proti kunám, což děláme dole potřením kmene stromu tuhým podpalovačem PEPO (abychom tímto petrolejovým zápachem přehlušili náš lidský pach), netrvala ani půl hodiny.

Jenže po několika letech bylo ve stejných dutinách podezřelé ticho. Poklepání na kmen stromu a škrábání na kůru nestačilo. Většina mláďat reagovala, až když jsme k dutině vylezli a zastínili vletový otvor. Možná že roli hrála doba kroužkování a velikost mláďat, ale od té doby se na většině lokalit, které pravidelně kontrolujeme, mladí ani staří ptáci ze zásady vůbec neozývají.

Nevidí, člověk přece nad přírodou vítězí rozumem, a tak jsem sehnal teleskopickou tyč, na její konec dal rukavici a s touto pomůckou jsem pak snadno a hlavně ze země zastínil vletový otvor jako nic. Jenomže ani příroda není hloupá a datlové pak obzvláště ne. Když jsme už na sedmé lokalitě konstatovali, že datel tam prostě nehází, sáhla Hanka náhodně do jedné z tichých dutin a vytáhla čtyři mláďata!

Nakonec jsem si ze zoufalství koupil inspekční kameru se světlem. To strčíte sondu do dutiny a podle návodu byste na prťavém displeji měli vidět, zda tam mláďata jsou, či nikoliv. Kromě toho, že musíte

stokrát postavit žebřík a prověřit desítky prázdných dutin, tak alespoň já na malém tmavém displeji nic nevidím. Takže zase slepá ulička.

Mimořádné situace a příhody s mláďaty

Nešetrná těžba v době hnízdění, hospodaření v lesích, paseky a těžká mechanizace. K tomu nějaká ta nečekaná vichřice, nedostatek kvalitních stromů ke hnízdění, všude samý mladý porost a hlavně nelogické paseky. To se pak velmi snadno stane, že rodinka datlů hnízdící v tenké osice na okraji paseky po probírce i po nepatrném větru přijde o hnízdní dutinu. Navíc samotná dutina tenký kmen osiky v kritickém místě oslabila, takže to ani jinak dopadnout nemohlo. Kmen osiky se přerazil přímo v úrovni hnízdní dutiny, dvě mláďata ležela na zemi pod stromem a dvě zůstala ve zbytku kmene. Dorazil jsem na místo po telefonátu náhodných svědků: „Uslyšeli jsme z lesa za domem praskání a ránu, šli jsme se kouknout a našli tady mláďata.“

Rozhlížel jsem se kolem po datlích rodičích. Nakonec jsem vylezl na strom a sundal i dvě zbývající mláďata. Byla už dost velká, ideální k adopci. S adopcí mláďat káně, čápů, výrů, pochopů i jestřábů máme bohaté a dobré zkušenosti. Několikrát jsme úspěšně provedli i adopci strakapoudů velkých. Všechna čtyři datlí mláďata jsme tedy okroužkovali a přidali do náhradních hnízd. Snažili jsme se prověřit, jak adopce

Dvě mláďata datla černého – nahoře samec, dole samice – v dutině přeražené osiky

Foto: Archiv DES OP Plzeň

dopadla, ale protože byla mláďata už hodně velká, našli jsme kontrolované dutiny po týdnu prázdné.

Zajímavý poznatek jsem pak získal od kolegy Davida Čípa ze záchranné stanice živočichů v Jaroměři. Stejný problém vyřešil tím, že na sousední strom, hned vedle pokáceného stromu s dutinou, pověsil velkou ptačí budku jako pro kavky a vzrostlá mláďata do ní umístil. Úspěšnost pak pravidelně ověřoval. Rodiče prý svá mláďata bez problémů dokrmili a z náhradní dutiny vyvedli.

Zkrátka stále se něco učíme a u tak složitého ptačího druhu, jako je datel černý, to platí dvojnásob.

Karel Makoň | je zakladatelem a předsedou DES OP, vedoucím Záchranné stanice živočichů Plzeň. Je členem ČSO od roku 1987, jako kroužkovatel se věnuje také např. labutím, dravcům a sovám.

zené peníze. To pak vidáme lesopark, kde je na každém druhém stromě polorozpadlá nečištěná budka a jediné, co je stále funkční, je cedulka se jmény sponzorů.

Rozhodneme-li se vyvěsit budku, mějme na paměti, že se jedná o umělé, náhradní řešení. Hlavním cílem by měla být ochrana starých doupných stromů a zvyšování jejich podílu v krajině. Zamysleme se, zda nemůžeme ve svém okolí podpořit výskyt přirozených dutin tím, že nebudeme kácet staré stromy, že překonáme ostych a lenost a zjistíme, kdo je majitelem blízkých lesních pozemků, a budeme s ním o problematice šetrného lesního hospodaření mluvit. Pokud nechceme jednat sami za sebe, staňme se členy místní pobočky ČSO nebo jiného ochrannářského spolku. Když budku vyvěsíme, pak tam, kde nebude zamýšlený obyvatel vystaven nadměrné konkurenci, protože na sousedních stromech je vyvěšeno deset podobných budek, v nichž hnízdí druhy využívající stejné potravní zdroje. Zajištění bezpečnosti, jako je ochrana proti predátorům a pravidelné podzimní čištění a kontrola stavu, nechť je samozřejmostí.

V neposlední řadě musíme budkám přiznat významnou osvětovou funkci. Mohou být důležitou pomůckou ve vzdělávání dětí i široké veřejnosti a mohou přivést nejednoho laika k trvalejšímu a hlubšímu zájmu o přírodu. Jedna správně instalovaná budka na školní zahradě, třeba i se zabudovanou kamerou, má určitě velký smysl, i když primárně spíše pro utváření postojů žáků než pro místní biodiverzitu (tu, ale i tu globální, však může ovlivnit v budoucnu, až se poučené děti stanou poslanci a řediteli leccého).

Proto: budky ano, ale s rozmyslem!

Alena Klvaňová

nezastupitelnou složku potravy šplhavic, pak dochází k poklesu jejich populací nebo i k úplnému vymizení. Důsledky malé početnosti šplhavic na sebe nenechají dlouho čekat. Začnou ubývat i ostatní druhy, které ke svému životu dutiny nezbytně potřebují, a ekosystém se postupně ochuzuje.

Jedním z hojně používaných ochrannářských opatření, které má zvýšit nabídku hnízdních příležitostí, je vyvěšování budek. V místech, jako jsou mladé stejnověkové porosty, kde jsou dutinové druhy limitovány nedostatkem

dutin, rostou díky budkám jejich populační hustoty. Hnízdní úspěšnost však ovlivňují také další faktory, jako jsou např. potravní zdroje, mezidruhová konkurence, predace, parazité nebo nemoci, a bývá složité dohlédnout, kde všude se tento umělý zásah projeví.

Vyvěšování budek je pro svou jednoduchost a viditelný efekt oblíbené, všeobecně kladně přijímané a podporované. Neměli bychom však zapomínat, že má také svá úskalí a jen pokud se dělá dobře, může skutečně pomoci (o optimální budce viz *Ptačí svět 1/2010*). V opačném případě se stává ekologickou pastí nebo zbytečným divadélkem za vyho-

Kde není datel, pomůže budka?

Šplhavci jsou důležitým článkem v lesním ekosystému, neboť významně zvyšují nabídku hnízdních příležitostí pro ptáky hnízdící v dutinách, ale také vytvářejí úkryty pro hmyz (např. pro vosy, sršně) a savce (kuny, plchy, netopýry a další). Kromě strakapouda velkého, který je generalistou a dokáže obstát i v městském parku, jsou šplhavci většinou vázáni na určitý typ porostu, definovaný jak druhovým složením stromů, tak jejich věkovou strukturou. Tam, kde nejsou stromy s dostatečnou tloušťkou kmene vhodné k tesání dutin a kde nejsou ponechávány stromy napadené dřevokazným hmyzem, který představuje

Budka jako pomůcka ve vědeckém výzkumu

Patrně nejeden výzkum dutinových ptáků započal dobrou myšlenkou, jak pomoci ptákům v člověkem pozmeněné a na dutiny skoupé krajině. U řady druhů se do budek podaří „přilákat“ značnou část populace, a výzkum je pak úzce spojený s praktickou ochranou. Bez budek bychom dnes již jen těžko mohli studovat druhy jako například dudka, mandelíka, ale i některé dravce (sokola) a sovy (sovu pálenou).

Co zvláštního tedy budka výzkumníkovi přináší? Asi to bude hlavně pohodlí a sázka na jistotu. Když se věnujeme určitému druhu již nějaký ten rok, dokážeme odhadnout, s kolika hnízdicími páry můžeme počítat při hledání odpovědi na tu či onu otázku, kterou chceme zodpovědět. U otevřeně hnízdicích druhů je reprezentativní vzorek hnízd často vykoupen extrémním pracovním nasazením, a to ještě s nejistým výsledkem. Není proto divu, že v rešeršních databázích najdeme nejvíce studií zaměřených na sýkory a lejsky. Privilegiem studia ptáků hnízdicích v budkách také je, že při základních znalostech biologie druhu můžeme hnízdění kontrolovat zrovna v době pro nás nejvíce příhodné – při inkubaci, líhnutí mláďat nebo když potřebujeme odchytit rodiče při krmení mláďat. Samozřejmě, že i sázka na jistotu občas nevyjde. U některých druhů máme každý rok hnízdicích párů dostatek, ale u jiných je počet hodně proměnlivý až cyklický v závislosti na vnějších zdrojích potravy (u uhelníčků, sov pálených, ale i jiných sov).

Budky výzkumníkům pomáhají podchytit trendy v početnostech, odhalit demografickou strukturu populací, sledovat trendy v načasování hnízdění, zkrátka téměř cokoli, co nás napadne. Význam budek ale přesahuje i do jiných oborů. Osídluje je totiž celá řada bezobratlých a savců, a otevírají se tak možnosti i pro studium parazitů nebo mezidruhových interakcí. Někdy jsou budky velice nápomocné také pro

samotné studium savců – vývržky sov nalezené v budkách pomáhají dokladovat výskyt některých obtížně zjistitelných druhů, jako je plšík lískový nebo myšivka horská. A hnízda sýkor v budkách? To je cenný zdroj savčích chlupů, díky nimž lze zjistit výskyt celé řady druhů v dané oblasti.

Peter Adamík

V budkách lze pohodlně studovat všechny fáze hnízdění. Mláďata sýkor modřínek ve věku kolem 12 dní jsou připravená brzy opustit budku.

Budky *aneb* medvědí služba pro hoholy

Hohol severní, nádherný druh severské kachny, zahnížil poprvé na Třeboňsku (a v celé ČR) v roce 1960. K hnízdění tento druh využívá stromové dutiny a ochotně obsazuje i vyvěšené budky. Právě toho bylo využito i na hrázích třeboňských rybníků a početnost hoholů tak, k radosti všech, utěšeně stoupala. O masivnosti vyvěšování budek a jejich obsazování svědčí např. údaj z roku 1978. V tomto roce hnízdilo jen na území NPR Velký a Malý Tisý 33 párů hoholů, naprostá většina z nich v budkách vyvěšených na hrázích rybníků. Na počátku 80. let dosáhla početnost třeboňské hoholí populace maxima a byla odhadnuta na 100–200 párů.

Budky na hrázích rybníků však nepřitahovaly pouze pozornost hoholích samic, ale staly se (respektive jejich obsah) terčem zájmu kun lesních. V důsledku predace snůšek i inkubujících samic a paralelně probíhající vlně botulismu se během několika málo let početnost populace propadla zhruba o polovinu. Řešení, jak zamezit predaci kunou a opět nastartovat růst populace, bylo jednoduché. Budky již nebyly věšeny na stromy, ale na kůly přímo do vody – tam přeče kuna nemůže. Hoholí samice začaly nově, zdálky viditelné budky nad hladinou rybníků ochotně obsazovat. Nastal ale jiný problém – zejména v oblasti Velkého Tisého s nejvyšší hustotou populace byly při kontrolách budek nacházeny opuštěné nebo extrémně velké snůšky, na kterých samice neseděly. Dodnes si pamatují na budku na Velkém Dubovci, naplněnou studenými vejci téměř až po vletový otvor. Celkem jich bylo přes 30 a takovou snůšku už pochopitelně subtilní samice hohola „neobsedne“.

Vysvětlení této bizarní situace lze nalézt ve vrozeném sklonu samic hoholů k vnitrodruhovému hnízdnímu parazitismu, vysoké hustotě hnízdní populace, vysoké hustotě budek a jejich dobré viditelnosti. V normálních podmínkách nedochází k tak vysoké koncentraci samic ani nabídce hnízdních dutin. Samice jsou nuceny vhodnou dutinu hledat, a to často i ve větší vzdálenosti od vody. Stav, kdy po hladině několikahektarového rybníka plave deset „snášenichtivých“ samic, které mají k dispozici pět budek na kůlech po obvodu rybníka, vede k tomu, že „všichni snášejí, ale nikdo nesedí“. Samice neustále budky navštěvují, vyrušují a vyhánějí ty dříve zahnízdivší a snášejí do jejich snůšek svá vejce.

V 90. letech jsme pokus s vyvěšením budek zopakovali na Chlumecké soustavě (asi 70 rybníků) ve východní části CHKO Třeboňsko, kde v té době hnízdilo do 10 párů hoholů v přirozených dutinách. Budek jsme ale vyvěsili jen 10, pouze na stromy na rybníčních ostrůvcích či deponiích, a to tak, aby byly co nejméně viditelné z vodní hladiny (většinou jsme vletový otvor situovali směrem k zalesněnému břehu). Výsledky byly překvapivé – v pěti letech následujících po instalaci bylo každoročně obsazeno 4–6 budek, z nichž byla úspěšně vyvedena mláďata. Ukázalo se, že budky v případě málo početné populace problémem nejsou, samozřejmě pouze tehdy, jsou-li vhodně umístěny.

Příběh třeboňských hoholů je názornou ukázkou potřeby detailní znalosti biologie druhu před započítáním aktivních ochranných opatření. A také toho, že nemá smysl uměle zvyšovat početnost druhu (byť sebeatraktivnějšího) nad hranici „nosné kapacity prostředí“.

Jaroslav Cepák | pracuje v Kroužkovací stanici Národního muzea. Žije v Praze pod Petřínem, ale stále ornitologicky působí na rodném Třeboňsku.

Foto: Eva Cepáková

Nezbytnou kontrolu a údržbu hoholích budek na rybníčních ostrůvcích je nejlepší provádět v zimním období, kdy jsou rybníky vypuštěné nebo zamrzlé

INZERCE

Urbalive

KRMÍTKO
FINCH

DESIGNOVÉ KRMÍTKO FINCH

- variabilní možnost připevnění
- snadná údržba

www.plastia.cz | www.plastiaobchod.cz

plastia®

Ochrana doupných stromů na Vysočině

Jedním z prvních významných počínů Pobočky ČSO na Vysočině, založené roku 2007, bylo zprostředkování uzavření Deklarace o spolupráci v oblasti ochrany přírody a krajiny mezi ČSO a státním podnikem Lesy České republiky (LČR). Tento dokument deklarující společný zájem a úsilí o ochranu lesních druhů ptáků byl podepsán 30. srpna 2007 a představuje první známou oficiální dohodu tohoto druhu mezi lesníky a ornitology v Evropě. Podpis deklarace byl formálním stvrzením již probíhající spolupráce. Na Vysočině stál u zrodu myšlenky ochrany doupných stromů v lesích Daniel Stejskal, kterému se již dříve podařilo vyjednat ústní souhlas se značením doupných stromů u Správy městských lesů Jihlava a u LČR.

V návaznosti na deklaraci mezi ČSO a LČR měly být uzavírány smlouvy o spolupráci, a to jak na centrální úrovni, tak mezi nižšími organizačními složkami obou stran. První regionální smlouva byla podepsána 5. září 2007 na Vysočině, kde poté proběhlo několik projektů zaměřených na vyhledávání, značení a evidenci nejen doupných stromů, ale i odumřelých a pro ptáky jinak významných stromů (s hnízdy dravců či čápů černých). Označené stromy nejsou káceny a zůstávají ponechány v porostech k přirozenému dožití a rozpadu.

V hospodářských lesích značíme stromy v dohodnutém počtu max. 5 ks na hektar lesa,

přičemž prioritou mají stromy s velkými datlími dutinami. Stromy značíme modrým trojúhelníkem ve výšce 130 cm nad zemí, a to na dvou až třech místech po obvodu kmene v závislosti na jeho tloušťce. Před vlastním značením je většinou zapotřebí očistit kůru od lišejníků a používat barvu, která vydrží co nejdéle. Pod trojúhelník píšeme evidenční číslo, osvědčil se nám fix na textil. Strom zaměříme pomocí GPS a zaneseme do lesnických map. Po několika letech je žádoucí označené stromy zkontrolovat a případně přeznačit.

Ke každému značenému stromu se snažíme shromáždit co nejvíce údajů: datum značení, zda se jedná o živý či odumřelý strom, druh stromu, obvod ve výšce 130 cm, počet dutin (respektive vletových otvorů), jejich původ a velikost (datlí, žlutí, strakapoudí, jiné přírodní), výšku nad zemí, orientaci ke světovým stranám a případně zjištěný hnízdící druh.

Neznačíme stromy v maloplošných zvláště chráněných územích, kde by měl fungovat jiný režim ochrany celého lesního ekosystému. Dále neznačíme stromy podél silnic, frekventovaných lesních cest a turistických stezek kvůli bezpečnosti.

Pokud byste se chtěli pustit do ochrany stromů formou jejich značení, je nejlepší zapojit se do nějaké organizované skupiny, např. při regionální pobočce ČSO, která zodpovídá

Foto: Vojtěch Kodet

za komunikaci s vlastníky, koordinuje spolupracovníky a zpracovává údaje. Samozřejmě musí být vždy souhlas vlastníka či správce pozemku, kde se chceme dané aktivitě věnovat. Možná se vám podaří u některých vlastníků domluvit ochranu i většího počtu stromů na hektar, než se podařilo nám.

V Kraji Vysočina na území šesti lesních správ LČR bylo označeno již přes 5 000 stromů, přičemž evidujeme 1 478 stromů s dutinami po datlu černém. O významu doupných stromů v lesích jsme vytvořili také krátký videodokument dostupný na webu www.prirodavysociny.cz.

Vojtěch Kodet | *místopředseda ČSO a jednatel Pobočky ČSO na Vysočině, realizuje projekty ochrany a mapování ptáků (včetně akustického), zabývá se péčí o ornitologicky významné lokality.*

INZERCE

UNIKÁTNÍ PŘÍRODA,
PÉČE S TRADICÍ

Adaptace lesů na změny klimatu a ochrana biodiverzity

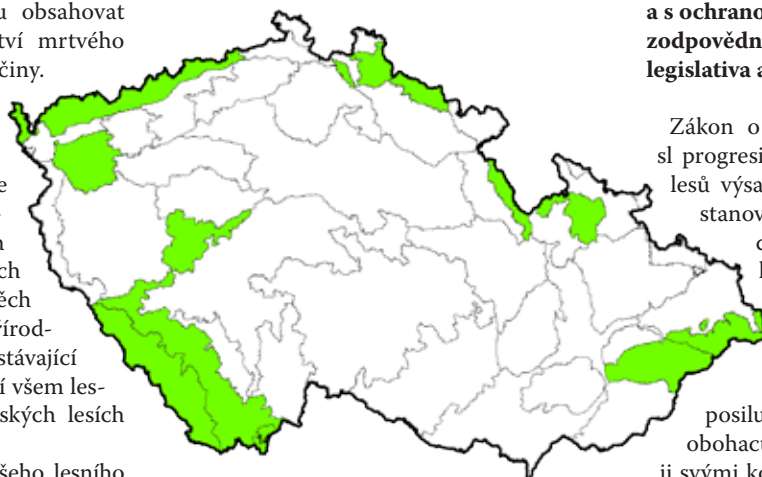
CO POMŮŽE? LEGISLATIVA, NEBO CERTIFIKACE?

Lesy dnes v souvislosti s klimatickou změnou čelí více než dřív výzvám k zásadním změnám hospodaření. Prognózy ukazují, že dojde k mnohem rychlejšímu ústupu smrku, než se dříve předpokládalo. Můžeme jej pozorovat již dnes na mnoha místech, nejdramatičtěji na severní Moravě, kde dochází k plošnému hynutí smrkových porostů doprovázenému opakovanými gradacemi kůrovců.

Zároveň selhává plnění politických cílů zastavení poklesu biodiverzity. Ty si Evropská unie prodloužila z roku 2010 do roku 2020, nicméně už nyní je zřejmé, že bez přijetí důraznějších opatření je opět nesplněno. Evropská strategie ochrany biodiverzity do roku 2020 například uvádí, že členské státy zajistí, že lesní hospodářské plány budou obsahovat ponechání optimálního množství mrtvého dřeva a ochranu oblastí divočiny. O plnění tohoto sedm let starého úkolu nezačalo naše ministerstvo zemědělství (MZe) ještě ani přemýšlet. Kvůli tomu jsme v České republice svědky vyostřující se debaty o využití lesních maloplošných zvláště chráněných území (MZCHÚ) k ochraně těch kterých druhů či k ochraně přírodních procesů. Je evidentní, že stávající MZCHÚ nemohou zajistit přežití všem lesním druhům, které v hospodářských lesích nenalézají podmínky k životu.

Řešení obou velkých výzev našeho lesního hospodaření – adaptace lesů na změnu klimatu i ochrany biodiverzity – jsou do značné míry podobná. Spočívají v přechodu na pestrou druhovou skladbu dřevin a rozrůznění lesního prostředí, které zajistí metody přírodě blízkého lesního hospodaření, a zároveň ve vytvoření několika velkých území ponechaných samovývoji, reprezentujících naši lesní

přírodu. Pro biodiverzitu, jak upozorňují Ilkka Hanski a Marcus Walsh ve studii „How much, how to?“ pro BirdLife European Forest Task Force z roku 2004, jsou klíčové množství a rozmístění mrtvého dřeva (a starých stromů) a plochy lesa bez hospodaření. Potřebné množ-

Přírodní lesní oblasti splňující ekologickou valenci smrku (zeleně) v období do roku 2099. V ostatních oblastech (bíle) se již smrky zřejmě vyskytovat nebudou, neboť tu nenajdou vhodné podmínky.

Zdroj: Komplexní studie dopadů, zranitelnosti a zdrojů rizik souvisejících se změnou klimatu v ČR, Ekotoxa, s. r. o., pro MŽP, 2015

ství starých stromů a mrtvého dřeva kvantifikují na 20–50 m³/ha podle stanoviště. Plochu lesa bez hospodaření pak na 20% rozlohy lesa, respektive na 10% při extenzivním lesním hospodaření na zbytku.

Jak se s adaptací lesů na změny klimatu a s ochranou biodiverzity vypořádává MZe zodpovědné za resort lesního hospodaření, legislativa a příslušné politiky?

Zákon o lesích z roku 1995 sice přinesl progresivní ustanovení nařizující obnovu lesů výsadbou dřevin vhodných pro daná stanoviště, MZe jej však hned v následujícím roce znehodnotilo vyhláškou, která stanovila velmi nízké minimální podíly melioračních a zpevňujících dřevin. Tyto dřeviny, mezi které patří např. buk, dub, jedle či olše, významně posilují stabilitu lesních porostů tím, že obohacují lesní půdu živinami a zpevňují ji svými kořeny, zlepšují půdní vodní režim, zvyšují odolnost proti povětrnostním vlivům a snižují náchylnost ke kalamitám způsobeným škůdci. Tato vyhláška platí dodnes, a smrk tak nadále může při výsadbě převažovat i na zcela nevyhovujících stanovištích, kde zároveň dochází k jeho hynutí. Národní lesnický program schválený vládou v roce 2008 přitom ukládal mimo jiné i pěstovat druhově

rozdružené porosty s co největším využitím přírodních procesů. MZe dodnes neudělalo nic pro to, aby tento vládní úkol naplnilo.

Lesní zákon je postaven na **hospodaření v lese věkových tříd**, který je obnovován področně nebo holosečnou těžbou, při níž se těží všechny stromy určitého stáří, a vznikají tak holé paseky. Přestože jde o poměrně nákladný a ekologicky labilní způsob obhospodařování lesů, je v současnosti nejrozšířenější. Přitom existují a úspěšně fungují alternativní lesní hospodářské plány. Nejvíce blízké přirozeným lesům je **výběrové hospodaření**, které pracuje s maloplošnými prvky obnovy. Dosud vzdáleným ideálem je pak výběrný les, v němž se pravidelně těží stromy cílové tloušťky, a tak se dosahuje věkové i prostorové různorodosti. Lesníkům, kteří chtějí hospodařit přírodě blízkými způsoby, ale lesní zákon klade mnoho zbytečných překážek. Přesto MZe odmítá novelizaci lesního zákona tak, aby přírodě blízké hospodaření alespoň zrovnoprávnilo holosečnému hospodaření. Přitom omezit holoseče přednostně podporou a zaváděním přírodě blízkých způsobů hospodaření, a to diferencovaně podle přírodních podmínek a druhu vlastnictví, je opět jedním z úkolů Národního lesnického programu. Při schvalování Národního akčního plánu adaptace na změnu klimatu letos v lednu MZe dokonce výslovně odmítlo požadavek ministerstva životního prostředí na zapracování nepasečných metod hospodářské úpravy lesů do legislativy. Rozpor nakonec řešila vláda, ale ani tam MZe neustoupilo. Ze strany MZe tedy nejde „jen“ o nicnedělaní při neplnění schválených politik, jde o aktivní snahu bránit pozitivním změnám lesního hospodaření při adaptacích na změny klimatu.

Množství ponechaných starých stromů a tlejícího dřeva neřeší naše legislativa ani prováděcí předpisy vůbec, natož aby se tento ukazatel stal součástí lesních hospodářských plánů, jak ukládá státům Evropská strategie ochrany biologické rozmanitosti. A dovolávat se vládou schváleného Národního lesnického plánu, který obsahuje zadání podpořit zvýšení podílu tlejícího dřeva, těžebních zbytků a stromů prošlých přirozeným vývojem stárnutí v lese pro zachování biologické rozmanitosti a stanovit mechanismy, jak toho dosáhnout, je marné. Lesnická fakulta ČZU v Praze vydala v roce 2014 certifikovanou metodu managementu mrtvého dřeva v hospodářských lesích, ale ta bez legislativního zakotvení či dotační podpory těžko najde v praxi uplatnění jinde než zase jen ve zvláště chráněných územích (včetně území soustavy Natura 2000), kde lze ponechání starých stromů ovlivnit rozhodnutím orgánů ochrany přírody (s následnou kompenzací újmy vlastníků a správcům lesa).

Strategie ochrany biologické rozmanitosti České republiky na roky 2016 až 2025, kterou schválila vláda na podzim a která by měla implementovat Strategii EU pro oblast biodiverzity do roku 2020 a strategický plán Úmluvy o biologické rozmanitosti do roku 2020, zůstává v úrovni obecných prohlášení bez kvantifikace cílů. Stejně jako předchozí podobný dokument těžko může dojít naplnění bez vůle zodpovědných úřadů ji skutečně realizovat.

www.pefc.cz

www.czechfsc.cz
(obsahuje podrobný slovníček pojmů)
www.pohadkovelesy.cz
www.poznejdrev.cz

Certifikace lesů

Určitou naději nicméně skýtá jiný nástroj, a to certifikace lesů. Certifikát zaručující, že dřevo pochází z trvale udržitelně obhospodařovaných zdrojů, požaduje většina odběratelů. V ČR se podobně jako v ostatních evropských zemích uplatňují dvě různé certifikace: PEFC (Programme for the Endorsement of Forest Certification) a FSC (Forest Stewardship Council). Propagační materiál PEFC říká, že „PEFC poskytuje logo na výrobky na bázi dřeva, které umožňuje zákazníkovi i široké veřejnosti vybrat si výrobek pocházející z trvale udržitelných zdrojů“. Webová stránka FSC ČR uvádí, že FSC certifikát zákazníkům zaručuje, že dřevo pochází z šetrně obhospodařovaných lesů. Při podrobném přečtení standardů lesního hos-

podáření a porovnáním lesů certifikovaných PEFC a FSC ale zjistíte propastný rozdíl v kvalitě těchto certifikačních systémů. Ve standardech PEFC totiž nenajdete mnoho požadavků jdoucích nad rámec lesního zákona, které jsou zároveň kvantifikované, a tudíž jejich dodržování není posouditelné, natož vymahatelné, čímž se zásadně liší od standardů FSC.

Zatímco certifikát FSC má u nás jen několik lesních majetků, certifikátem PEFC je plošně zaopatřen zbytek. Jinak se ale na věc dívají spotřebitelé, kteří čím dál více hledí na původ výrobků, které kupují. Výsledkem je neustále rostoucí poptávka obchodníků se dřevem a dřevozpracovateli po dřevě s certifikátem FSC. Jeden ze současných velkých odběratelů dřeva – IKEA – nedávno vydal standardy udržitelného podnikání, ve kterých se zavázal nakupovat dřevo a dřevěné výrobky pouze z udržitelnějších zdrojů nebo recyklované. Od roku 2020 tak bude nakupovat dřevo pouze recyklované nebo s certifikátem FSC či s jiným firmou uznaným certifikátem (mezi které PEFC nepatří). Již nyní při nákupu dřeva s certifikátem FSC zvýhodňuje. To v praxi znamená, že buď správci veřejných lesů na tento trend zareagují a nechají větší plochy lesů certifikovat systémem FSC, nebo IKEA přestane z naší republiky dřevo odebírat a začne ho dovážet z Polska či Slovenska tak, jako to už nyní dělají jiní dřevozpracovateli, kteří potřebují pro své odběratele FSC certifikovanou surovinu (např. papírny Mondi Štětí).

Je velká škoda, že státní podniky Lesy ČR a Vojenské lesy a statky patří z veřejných peněz certifikaci PEFC, která lesní přírodě přináší jen velmi málo. **My jako spotřebitelé můžeme zlepšení lesního hospodaření pomoci tím, že budeme požadovat dřevěné výrobky z českého dřeva s certifikátem FSC.**

Jaromír Bláha | pracuje v Hnutí DUHA – Friends of the Earth Czech Republic – v programu Krajina. Věnuje se ochraně NP Šumava, rozšiřování míst pro divočinu a usiluje o změny lesního hospodaření směrem k šetrnějším, přírodě bližším postupům.

INZERCE

BIOLINIE
Originalní, kvalitní, 100% Bio

Sušenky bez kompromisu

SUŠENKY Z BIO MOUK Z BEZLEPKOVÉHO MLÝNA VE STARÉM MĚSTĚ

bez palmového oleje
bez zlepšujících přípravků
bez fosfátových kypřících prášků
bez náhražek

PROBIO
Ruč za kvalitu

PRO-BIO, obchodní spol. s r.o., Lipová 40, 788 32, Staré Město, Česká republika | probio.probio.cz | www.probio.cz

CZ-BIO-001

Kde bydlí datel?

V roce datla bychom vás rádi vyzvali k mapování jeho výskytu u nás. Máte rádi dobrodružství a nezodpovězené otázky? Vydejte se do lesa a pátrejte po datlu černém! Datla nejspíše

poznáme podle hlasu, můžeme také zahlédnout jeho typickou siluetu v přímém letu, zblízka ho ale uvidíme spíše náhodně. Existují však ještě další indicie, které žádný správný detektiv nepodceňuje – pobytové stopy! Že nevíte, o co se jedná? Jsou to nejrůznější dávné i docela nedávné známky přítomnosti určitého živočicha. Více o nich najdete na str. 13–16. Prozradí vám, jestli nalezenou šišku ohlodala myšice lesní, nebo z ní semínka vybral strakapoud, či zdali jsou díry vytesané ve kmeni datlí potravní otvory, nebo jeho bývalá hnízdní dutina.

Při procházkách krajinou se také zblízka přesvědčíte, jak dnešní lesy vypadají. Za poslední století se jejich rozloha i hospodaření v nich výrazně proměnily. Že je naše země více zalesněná, poznáte při návštěvě leckteré rozhledny, kde si při pohledu přes vrcholky okolních stromů říkáte, proč ji předci vybudovali zrovna tady. V dobách, kdy bylo dřevo převažujícím materiálem k topení, neměl se suchým mrtvým dřevem v lesích nikdo slitování, odumřelé stromy byste tu zřejmě našli stěží. Dnes mají lesníci na les mnohem ucelenější pohled. V ideálním případě by měli respektovat spletité vztahy mezi jeho jednotlivými součástmi, tedy vidět nejen stromy, ale i všechny další organismy, které les tvoří, a to nejen v chráněných oblastech.

Foto: Dušan Váner (dusanovo.cz)

Pojďte s námi rozlousknout otázky, jaký les se datlům nejvíce líbí, jak staré stromy a kolik jich potřebují, jaký nejmenší souvislý lesní porost jsou schopni osídlit a zda se vyskytují pouze v rozlehlých liduprázdných lesích, nebo se postupně přibližují i k lidským sídlům. **Když se při vycházce s datlem setkáte, zapište své pozorování do Faunistické databáze ČSO avif.birds.cz.** Údaje, které společně během roku 2017 nasbíráme, vyhodnotíme a odpovíme na výše uvedené otázky zveřejníme.

Znáte-li ptáky dobře, neváhejte při každém výletě zapisovat kompletní seznamy pozorovaných druhů. Mají velkou výpovědní hodnotu, protože nám říkají i to, že na daném místě sice někdo ptáky sledoval, ale datel tam nebyl. A když už datly či jiné ptáky budete zapisovat, uveďte i hnízdní kategorii – obohatíte tak údaje pro hnízdní atlas ptáků Česka v posledním roce sběru dat pro nejnovější vydání.

Alena Klvaňová

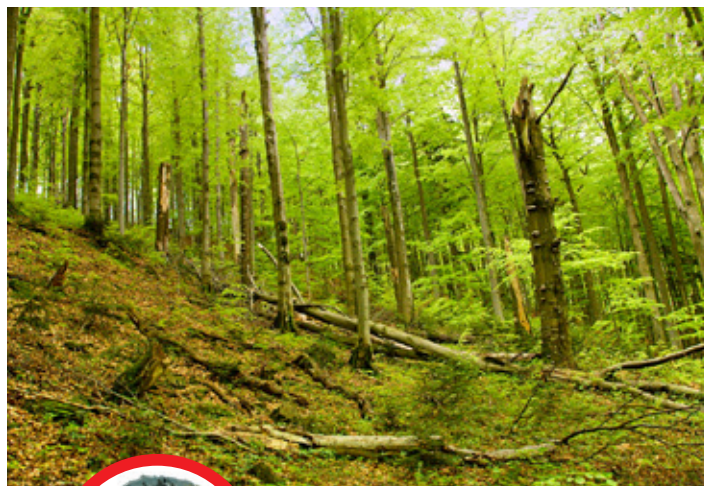

Foto: Zdeněk Týller

Polet' se mnou do přírody

Pojďte s námi do lesa

Tipy na aktivity pro rodiny s dětmi

Ahoj děti, jsem rád, že máte rády ptáky a chcete se o nás něco dozvědět. Je prima si něco přečíst, ale vyrazit s dalekohledem do přírody a pozorovat nás přímo v našem domově, to je to pravé dobrodružství! Proto vám budu v každém čísle *Ptačího světa* přinášet tipy, kam a za kým se vydat a co tam dělat. S kým, to už nechám na vás a vašich rodičích. Uvidíte, že tak se dozvíte nejvíce.

A začneme jak jinak než u nového ptáka roku. Vydejte se s rodiči (starší děti třeba už samy) pátrat po datlovi a jeho příbuzných ve svém okolí! Než vyrazíte, pozorně si prohlédněte malovanou dvoustranu s pobytovými stopami a naslouchajte si jeho hlas. Pak se oblékněte, jak se do přírody sluší (abyste barvami nerušily lesní obyvatele), popadněte dalekohled a vyrazte!

Podarí se vám v lese najít kovádlinu se šíškami, na kterých si pochutnal strakapoud? Uslyšíte jeho hlas? Nebo ho dokonce spatříte?

Věřím, že se vám to povede. Podělte se pak se mnou o své pozorování! **Namalujte mi obrázek toho, co jste viděly, nebo mi pošlete fotku.** Máte čas do konce května, kdy vyjde příští *Ptačí svět*, a já si letím nachystat další úkol.

Obrázky či fotky mi pošlete do 31. 5. na adresu springalive@birdlife.cz. Nezapomeňte, že jejich zasláním dáváte souhlas s jejich zveřejněním a že se jich můžete dočkat na webu ČSO nebo třeba i v některém dalším čísle *Ptačího světa*.

Komu se podaří během roku splnit všechny mé úkoly včas, může se těšit na malou odměnu! Gabriela Dobruská

CHYTAT SKORCE

NEBUDEME

můžeme Vám ho ale ukázat stejně jako jeleny, hořce, kůrovce atd.

více na <http://www.krnep.cz/programy-pro-verejnost/> a <http://akce.krnep.cz/>

Co vám pomůže v terénu

Hlasové projevy a bubnování
nahrávky na www.birdlife.cz

Pobytové stopy (str. 13–16)

Určování druhů šplhavců podle vzhledu
např. *Ptačí svět* 1/2006

ke stažení na www.birdlife.cz/ptacisvet.html

Datlí kalendář (str. 27)

Datlí kalendář

Kdy se vydat za datlem do lesa? Vlastně kdykoli, protože datlí se zdržují ve svých teritoriích po celý rok. Nejvíce aktivní jsou ale během jarních námluv, obrany teritoria a pozdějšího krmení mláďat. Co přesně během roku datlí dělají, nám přibližují následující řádky.

Leden a únor

Samci a samice žijí jednotlivě. Datlí černí často navštěvují zemní mraveniště (kupy). Strakapoudi velcí se živí semeny a pod jejich „kovárnami“ se hromadí prázdné šišky a skořápky ořechů. Naštěstí se již prodlužuje den, takže je více času na hledání obživy. V druhé půlce února v náznacích začíná vymezování hnízdních teritorií a tok, což se neobejde bez hlasových projevů a šarvátek. Když se ochladí, vše se zase uklidní.

Foto: Martin Pelánek

Březen a duben

Vrcholí šarvátky a námluvy. Častěji se ozývá datlí bubnování. Začíná dlabání dutiny, ale na její dokončení a zahánění je ještě brzo. Ke konci března končí hlavní období těžby dřeva. V dubnu ptáci pilně dokončují dutiny a začínají hnízdit. Konkurenti o dutiny už mají svá hnízda, a tak je menší riziko ztráty čerstvě vydlabané dutiny.

Foto: Zbyněk Nántl

Květen a červen

V hnízdech jsou snůšky a mnohde už i mláďata. Hnízdní predátoři – zejména kuny – pátrají po kořisti ve dne v noci; i ony musí nakrmit své potomky. Krmení datlích mláďat je také náročné, protože jejich apetit rychle roste. Přibývá ale potravy na kůře a nově narostlém listí – všude něco leze a jde to sníst. Koncem května se již ozývá hlasité žadonění mláďat strakapoudů velkých. Na začátku června vrcholí období vyvádění – později už

je ve stromových dutinách dusno a mláďata by tam trpěla. Nastupuje druhá vlna zvířecích obyvatel dutin – netopýři.

Foto: Ondřej Prossický

Červenec a srpen

Pro datlí rodiče nastává klidnější období. Do zimy je ale potřeba přepelichat a zejména ocasní pera musí být měněna pozvolna, aby bylo při šplhání o co se opírat. Vyvedená mláďata se rychle osamostatňují a brzy jsou vypuzena z teritoria rodičů – podnikají potulky, které mohou trvat až do jara. Je to pro ně těžké období, které mnohá z nich nepřežijí; jiná ale najdou své vlastní místo pro život.

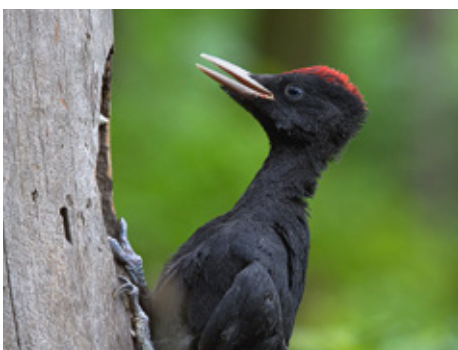

Foto: archiv DES OP Píseň

Září a říjen

Zrají plody, které někdy datlům zachutnají, ale jejich hlavní potravou nejsou. Stále je dostatek hmyzu. Samci a samice začínají žít jednotlivě. Hlavní je si dobře hájit zdroje potravy a dutiny k nocování – o ty naštěstí není v zimním lese taková konkurence. Začíná ovšem období těžby dřeva a hrozí ztráta oblíbených stromů. Pokud se tak stane, je třeba se poohlédnout po jiných, což v nejkrajnějším případě znamená vydat se na cesty.

Foto: Zdeněk Týller

Listopad a prosinec

Datlí se více živí svou zimní potravou – zemními mravenci. Když napadne hodně sněhu, přitíží se jim. To strakapoud velký přiletí i na krmítko, pokud to k lidem nemá daleko. Je třeba přežít, aby rod nevyhynul. Noci jsou dlouhé a chladné a nejlepší je spát v dobře izolující stromové dutině.

Martin Paclík

Viděli jste datla?
Napište to na

AVIF

váš ornitologický zápisník
Faunistická databáze České společnosti ornitologické

www.birds.cz

Již přes milion záznamů slouží k potěše, poučení a propagaci ornitologie a pozorování ptáků a přispívá k jejich ochraně!

aktuální pozorování vzácných druhů kvadrátová síť se zobrazením vlastní polohy
 ukládání dat pro nový hnízdní atlas AVIF MOBILE pro Android
 exporty fotografie komentáře

přidejte se

KUPTÉ SI KOUSEK PTAČÍ REZERVACE

Vytvořte spolu s námi mokřadní ráj!

PTAČÍ PARK *Útočiště nejen pro ptáky* JOSEFOVSKÉ LOUKY

Číslo transparentního účtu ČSO:
2800277111/2010, variabilní symbol 77

www.josefovskelouky.cz

Děkujeme!

Navštivte nový web

Kam na ptáky?

www.birdlife.cz/kamnaptaky

Kde, kdy a jak zažijete ta nejlepší pozorování v Česku?

20 lokalit všechny kraje
na 6 z nich žije datel všechny biotopy
všechna roční období

pozorování v okruhu 5 km
z databáze Birds.cz

Vadí vám, že ubývají ptáci?
Chcete jim pomoci?

ČESKÁ SPOLEČNOST ORNITOLOGICKÁ

pro ptáky i pro lidi... I PRO VÁS!

www.birdlife.cz

Více než dva a půl tisíce lidí podporuje svým členstvím v ČSO ochranu a výzkum ptactva.

**PŘIDEJTE SE I VY! ... a využijete
četné členské výhody.**

www.birdlife.cz/prihlaska.html

Společně chráníme ptáky a poznáváme jejich obdivuhodný svět!

V celém Česku **ZBÝVÁ** **POSLEDNÍCH 100 PÁRŮ** **SÝČKA OBECNÉHO!**

Podpořte naše úsilí o jeho záchranu!

Za **2500 Kč** vyrobíme
budku s ochranou proti vypadávání mláďat.

Za **650 Kč** odstraníme
pasti na jednom statku nedaleko hnízdiště.

Za **250 Kč** zkontrolujeme
obsazenost jedné lokality sýčků.

Darujte na

www.birdlife.cz/sycek

SÝČEK MUSÍ PŘEŽÍT!

NAŠE PRODUKTY NAJDETE U
VÝHRADNÍCH SPECIALIZOVANÝCH
PRODEJČŮ A ONLINE NA ADRESE
WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

SPOJENÍ TELESKOPU A FOTOAPARÁTU **ZACHYCENÍ ZÁZRAKU PŘÍRODY**

Volavka popelavá hledající potravu na mělčině. Je znatelně štíhlejší než jiné druhy a má výrazné peří s jemným odstínem šedé. Dlouhé čekání na chvíli, jako je tato, se vyplatilo. Adaptér TLS APO od společnosti SWAROVSKI OPTIK umožní, aby se vaše touha sdílet nezapomenutelné chvíle s ostatními stala realitou. Adaptér pro digiscoping umožňuje připojit zrcadlovku nebo systémový fotoaparát jednoduše a rychle k teleskopu STX a díky tomu je možný bleskový přechod mezi pozorováním a fotografováním. Užijte si ještě více tyto okamžiky – se SWAROVSKI OPTIK.

SEE THE UNSEEN
WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

SWAROVSKI
OPTIK

Bramborníček černohlavý
Saxicola rubicola

MeoStar S2 82 HD

MeoStar B1 10x42 HD

Díky dokonalé optické kvalitě
spolehlivě určíte každý druh.

Exkluzivní nabídka nejoblíbenějších modelů pro členy ČSO:

- MeoStar S2 82 HD
+ okulár 30-60x WA /
okulár 20-70x
- Příslušenství
Adaptér S2
Lišta S2
MeoPix
Fotoadaptér
Brašna S2 Stay-on-case
Meopta / Manfrotto stativ
- Binokuláry
MeoStar B1 8x32
MeoStar B1 8x42
MeoStar B1 10x50
MeoStar B1 10x42 HD
MeoStar B1 12x50 HD
MeoStar B1 15x56 HD

25%
sleva

na nejoblíbenější
produkty*

ČESKÁ
OPTIKA
od roku
1933

Doporučeno
Českou společností ornitologickou
Bližší informace a objednávkový formulář na www.cso.cz

meopta

www.meopta.com

* doporučené maloobchodní ceny pro členy ČSO